

Lamed

List za radoznale

Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 12

Broj 9

Septembar 2019.

Mario Kopic

Schmittova politička metafizika

Carl Schmitt slovi kao najpoznatiji, ako ne i najznačajniji njemački teoretik državnog prava u XX stoljeću i to će, po svoj prilici, i ostati. Jer još uvijek ima onih koji mu se dive ili ga slijede bez prigovora. Štoviše, Schmitt pridobiva i nove obožavatelje i sljedbenike, napose kod deprimiranih marksomana i epohalno slomljenih lenjinista. Jer funkcionalno diferenciranje društvenih sfera, do kojega je dovela liberalna politika, autonomiziranje ekonomije, prava, politike, kulture i u konačnici autonomiziranje društva u odnosu na državu, kao i parlamentarizam i konstitucionalizam, potkopali su programe političke promjene svijeta, otupivši njihovu krucijalnu oštricu. Svijet ostaje „profano“ jer depolitizirano mjesto, kojeg opetovana politička „sakralizacija“ traži novu radikalnu vjeru i njezine svećenike – političke metafizičare. I upravo u tu i takvu ispražnjenost stupa Schmittova neprispodobiva privlačnost. No on, uza sve to, ostaje osporavan, ponajprije zato jer je bio u službi totalitarne vladavine. Schmitt je bio fasciniran Hitlerom ne ponajmanje stoga što je njegovu politiku mogao shvatiti kao potkrepu svojih teza objavljenih 1922. u spisu pod naslovom *Politička teologija*: „U međuvremenu smo“, stoji u pogovoru drugom izdanju iz studenoga 1933. godine, „ono političko prepoznali/ spoznali kao ono totalno i zbog toga znamo i da odluka o tome je li nešto nepolitičko vazda znači neku političku odluku, ma tko

je donosio i ma kakvim se argumentima kitila“¹. Tako je godine 1933. dobio, potiskujući kolegu Hermanna Hellera, reprezentativnu katedru na Berlinskom sveučilištu, a Hermann ga je Göring imenovao pruskim državnim savjetnikom (*Staatsrat*)². Godine 1934. Hitlerovu je prvu, pred svekolikom javnošću izvedenu, seriju umorstava – u svezi s tzv. Röhmovom aferom – svojim autoritetom opravdao tako što joj je pod formulacijom „Vođa štiti pravo“ pridao pravni legitimitet. Vođa je, naime, glavni sudac koji može svakome suditi na temelju vlastita prava. Jedino on ima pravo „razlikovati prijatelja od neprijatelja... Vođa štiti pravo od najgore zlouporabe ako on u času pogibelji, pomoću svojeg vodstva (*Führertum*) kao vrhovni sudac, stvara neposredno pravo... Iz vodstva proishodi sudstvo (*Richtertum*)“³. Dakako, to neposredno pravo nije neko posebno pravo što ga Vođa kao privatni pojedinac stvara, nego je njegovo pravno stvaralaštvo posljedica neposredne (gotovo sakralne) povezanosti u kojoj se on nalazi prema „općoj volji“ naroda: „Svekoliko pravo potječe iz životnog prava naroda. Svaki državni zakon, svaka sudska presuda, sadrži onoliko prava koliko im iz tog izvora pritekne“⁴. Schmitt se usto nije libio na svoj način sudjelovati i u progonu Židova, primjerice govorom *Njemačka pravna znanost u borbi protiv židovskog duha*, listopada 1936. godine, na susretu visokoškolskih učitelja Saveza nacionalsocijalističkih pravnika, jednim od najsramnijih dokumenata antisemitske literature. Tek je kasnije, i to zacijelo ne svojom voljom, potisnut na marginu Trećeg Reicha. Hannah Arendt, koja će se u svojim analizama totalitarne vladavine pozvati na neke Schmittove uvide, s tim je u svezi zapisala: „Ozbiljno istraživanje o relativno malenom broju istinskih umjetnika i učenjaka, koji se u nacističkoj Njemačkoj nisu

¹ Carl Schmitt, *Politische Theologie: Vier Kapital zur Lehre von Souveränität*, Berlin 1979, str. 7.

² Za biografske detalje, vidi Reinhard Mehring, *Carl Schmitt - Aufstieg und Fall. Eine Biographie*, München 2009.

³ Carl Schmitt, *Positionen und Begriffe*, Hamburg 1940, str. 200.

⁴ Ibidem

samo ujednačili (*gleichschalten*), nego su bili uvjereni nacisti, zasada ne postoji. Za ilustraciju podsjetimo na karijeru Carla Schmitta, koji je nedvojbena bio najznačajniji muž na području ustavnog i međunarodnog prava u Njemačkoj i koji se najviše trsio ugoditi nacistima. No to mu nije nikada uspjelo; nacisti su ga što je moguće brže zamijenili drugorazrednim ili treće-razrednim talentima poput Theodora Maunza, Wenera Besta, Hansa Franka, Gottfrieda Neessea i Reinholda Höhna i pritisnuli ga uza zid⁵. No, unatoč tomu, svojem će egzaltiranome antisemitizmu Schmitt ostati zavjeren i tijekom i nakon rata. Tako kolovoza 1943. u pismu Ernstu Jüngeru, u mješavini nevoljna divljenja i gađenja, po dužnosti izvješćuje o pobuni Erwina Panofskog: „U Hamburgu je bio jedan židovski povjesničar umjetnosti, koji je 1933. povodom uličnih demonstracija što su se odvijale uz povik 'Juda verrecke' (crkni, Judo), skovao parolu 'eher werden die Recken verjuden' (prije će se požidoviti junaci), na što je s pravom (*mit Recht*) uhapšen⁶. Nakon rata, u svojem *Glossariumu*, dnevničkim bilješkama od 1947. do 1951, jasno i razvidno će 1947. zapisati i razriješiti nas tim povodom mnogih sumnji: „Jer Židov vazda ostaje Židov. Dok se komunist može poboljšati i promijeniti. To nema ništa zajedničkog s nordijskom rasom itd. Upravo je asimilirani Židov pravi neprijatelj (*wahre Feind*). Nema nikakve svrhe parole sionskih mudraca dokazivati kao pogrešne⁷.

Što nam sve to, retrospektivno, kazuje? Nije li čvrstoća karaktera u pravilu izuzeće, a oportunitizam pravilo? Javni nastupi ili muk nakon 1933. godine ionako više nisu bili značajni, a u međuvremenu učvršćena strahovlada mogla se srušiti samo silom. Realno su puno značajnije bile godine prije toga, vrijeme dakle Weimarske Republike, kada stvari još naizgled nisu bile odlučene⁸. U tome je razdoblju između 1919. i 1932. Schmitt objavio svoje najvažnije političke spise, utirući put u katastrofu. Jer svim je svojim snagama nastojao i radio na tomu da se eliminiraju ionako slabašne liberalne tradicije i parlamentarizam. Ponajprije je zdušno radio na tomu da ugled stekne mit o neprijatelju – i to je činio briljantno⁹. Umjesto romantičkih mitova, zalagao se za istinski, *politički* mit koji može nastati samo na jedan način: „Mit nastaje samo u

zbijskom ratu¹⁰, omogućujući prijenos svih afekata mržnje i prijezira na jednog jedinog neprijatelja, budući da je „znamenite unutrašnjeg rastrojstva imati više od jednog zbijskog neprijatelja¹¹. Osnovna zadaća političara bila bi odstraniti iz „pluralizma“ mitova sve one koji su neupotrebljivi ili čak pogibeljni i politički upotrijebiti samo jedan, onaj koji time prerasta u temelj novog autoriteta, novog osjećaja za poredak, nacionalnu disciplinu i hijerarhiju i kao takav premošćuje državu i crkvu, politiku i religiju, političku teoriju i političku teologiju. Mit je taj koji stvara nacionalnu homogenost ili „jednakost vrste“ (*Artgleichheit*) i identitet. S pravom su Schmittova izlaganja i razmatranja postala znamenita:

„Specifično političko razlikovanje na koje se mogu svesti politička djelovanja i motivi jest razlikovanje *prijatelja* i *neprijatelja*. Ono daje pojmovnu odredbu u smislu kriterija, a ne iscrpnu definiciju ili naznaku sadržaja. Ukoliko se ne može izvesti iz drugih kriterija, ono za političko odgovara relativno samostalnim kriterijima drugih oprečnosti; dobro i zlo u moralnom; lijepo i ružno u estetskom itd... Smisao razlikovanja prijatelja i neprijatelja jest označiti krajnji stupanj intenziteta vezivanja ili razdvajanja, asocijacije ili disocijacije; ono može teorijski i praktično postojati, a da se istodobno ne moraju primijeniti sva ona moralna, estetska, ekonomska ili druga razlikovanja. Nema potrebe da politički neprijatelj bude moralno zao, nema potrebe da on bude estetski ružan; on se ne mora javljati kao privredni konkurent, i može čak izgledati probitačno s njim sklapati poslove. On je upravo onaj drugi, stranac, i za njegovu je bit dostatno da je u nekom posebno intenzivnom smislu egzistencijalno nešto *drugo* i *strano*...“¹².

Otuda je posvema konzekventno kad se kaže: „Vrhunci velike politike istodobno su trenuci u kojima neprijatelj u konkretnoj jasnoći biva viđen kao neprijatelj¹³. A takva „velika“ politika u osnovi teži za onim krajnjim, za borbom na život i smrt – sve do uništenja. Jer „pojmove prijatelj i neprijatelj treba uzeti u njihovu konkretnom, egzistencijalnom smislu, ne kao metafore ili simbole, ne izmiješane i oslabljene ekonomskim, moralnim i drugim predstavama, a najmanje u nekom privatno-individualističkom smislu, kao

⁵ Hannah Arendt, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, München - Zürich 1986, str. 544.

⁶ Ernst Jünger - Carl Schmitt, *Briefe 1930-1983*, Stuttgart 1999, str. 164.

⁷ Carl Schmitt, *Glossarium*, Berlin 1991, str. 18.

⁸ Usp. Olivier Beaud, *Les derniers jours de Weimar. Carl Schmitt face à l'avènement du nazisme*, Paris 1997; Jean-François Kervégan, *Crise et pensée de la crise en droit. Weimar, sa république et ses juristes*, Paris 2002.

⁹ Christian Graf von Krockow, *Die Entscheidung. Eine Untersuchung über Ernst Jünger, Carl Schmitt, Martin Heidegger*, Stuttgart 1965, napose 54-67; isti, *Von deutschen Mythen: Rückblick und Ausblick*, München 1995, str. 45-55.

¹⁰ Carl Schmitt, *Politische Romantik*, München - Leipzig 1925, str. 225.

¹¹ Carl Schmitt, *Theories des Partisanen*, Berlin 1975, str. 87.

¹² Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, Hamburg 1933, str. 7.

¹³ *Ibidem*, str. 48.

izražaj privatnih osjećaja i tendencija. Oni nisu normativne i 'čisto duhovne' opreke¹⁴; „Jer u pojam neprijatelja spada eventualnost borbe koja počiva na području realnog... Rat slijedi iz neprijateljstva, jer je neprijateljstvo bivstvovanju primjereno negiranje nekog drugog bivstvovanja“¹⁵; „Slučaj je rata (*Kriegsfall*) još i danas 'ozbiljan slučaj' (*Ernstfall*). Može se reći da ovdje, kao i inače, upravo izuzetan slučaj (*Ausnahmefall*) ima napose odlučujuće značenje i značenje koje razotkriva srž stvari. Jer krajnja konsekvenca političkog grupiranja prijatelja i neprijatelja pokazuje se tek u zbiljskoj borbi. S obzirom na tu najekstremniju mogućnost, život ljudi pridobiva svoju specifičnu političku naperost“¹⁶.

Iz takve se perspektive Weimarska Republika – budući da nije bila kadra voditi rat i nije imala sliku neprijatelja – po naravi stvari doimala kao tvorba dostojna prijezira. A taj se prijezir morao svom silinom usmjeriti na „političare realizatore takve politike“ poput Waltera Rathenaua i Matthiasa Erzbergera; štoviše, oni su morali biti kažnjeni, pa nije bilo nikakvo čudo da su naposljetku umoreni. A što tek reći za Gustava Stresemanna, koji se svim svojim snagama trsio doći do nagodbe s ranijim neprijateljima? Je li on tim svojim nastojanjem izrastao u državnika od formata ili je tim svojim djelovanjem postao karikaturom dobre politike? Očito je kod Schmitta posrijedi sumanuto iskripljavanje stvari, brkanje ne samo pravila i iznimke, nego i antipolitičko razumijevanje političkog uopće.

Primjerem se na ovome mjestu čini spomenuti, ne ulazeći dakako u detalje, čak i Heideggerovu kritiku Schmitta. Premda je Heidegger Schmitta, dakako posve opravdano, smatrao diletantom u filozofiji, raspra sa Schmittom implicitno je tih godina bila konstantno prisutna. U seminaru održanom u zimskom semestru 1934/35. na Univerzitetu u Freiburgu, Heidegger ističe kako se u novije doba pojavio odnos prijatelj-neprijatelj za navodno određene biti političkog. No, tvrdi Heidegger, taj odnos prijatelj-neprijatelj pretpostavlja pojam *samopotvrđivanja* (*Selbst-behauptung*) i stoga je samo jedna od bitnih posljedica onog političkog (*Wesensfolge des Politischen*). Dapače, taj odnos postoji samo ondje gdje postoji samopotvrđivanje. Tako pak shvaćeno samopotvrđivanje Heidegger određuje kao „shvaćanje povijesnog bivstvovanja naroda i same države“¹⁷. Drugim riječima, odnos prijatelj-neprijatelj pripada državi, ali sam taj odnos nije ono političko kao takvo. U novije će pak vrijeme jedan drugi filozof fenomenološke orijentacije, Jacques Derrida,

poveliki dio svoje knjige *Politike prijateljstva*¹⁸ namijeniti upravo polemici sa Schmittovim pojmom političkog, teorijom o opreci prijatelj-neprijatelj kao biti politike, odnosno nužnim uvjetom postojanja politike uopće. Derrida se odupire toj Schmittovoj logici, smatrajući da ona uvodi politiku kao politiku neprijateljstva, i suprotstavlja joj politiku prijateljstva, kao ujedno uvod u novu, od dosadašnje drukčiju demokraciju, „demokraciju koja će doći“ (*democratie à venir*). Pritom, doduše, previđa da se upravo tim obratom već uhvatio u Schmittovu prethodno postavljenu, dublje namještenu zamku, odnosno u samu shemu unutar koje Schmitt raspravlja o politici. Odlučili se za politiku neprijateljstva ili za politiku prijateljstva, krećemo se pod nebom biti politike kako ju je odredio upravo Schmitt, ne pitajući se je li ta shema uopće pravilna, uopće primjerena za određene biti, ili bolje rečeno, strukture politike.

Jer upravo „velika“ i strpljiva, smirena i u svakodnevicu često nezamjetljiva politika teži očuvati pravni mir prema unutra i mir prema vani, nastoji doći do sporazuma, pa makar se radilo o itekako protuslovnim i nepomirljivim interesima. Ako pak dođe do rata, tada to nije znak da se politika nastavlja drugim sredstvima, nego da prestaje biti politikom. Ona je tada osuđena na šutnju jer oružja govore, a civilni su državni potisnuti u sjenu vojnih osoba – kako je to na poguban i dalekosežan način bio slučaj u Prvom svjetskom ratu. Samo je osoba od formata jednog Bismarcka 1866. godine – u teškom konfliktu s generalima i kraljem – mogla polučiti prekid rata protiv Austrije i ponovno dati riječ politici.

Snage koje se kreću u polju političkog, svejedno jesu li posrijedi udruge, političke stranke ili države, mogu u pojedinačnom slučaju itekako biti tvrdi protivnici. No sve dok nastoje jedni s drugima razgovarati i doći do sporazuma, njih svjetovi razdvajaju od načela „egzistencijalnog“ odnosa prijatelj-neprijatelj. Za Schmitta pak ostajanje na razini razgovora i pregovora ne znači drugo doli pristanak na samoobmanjujući liberalizam¹⁹. Jer liberalizam je „u za njega tipičnoj dilemi između duha i ekonomike pokušao neprijatelja, polazeći od poslovne sfere, rastvoriti u konkurenta, a polazeći od duhovne sfere, u protivnika u diskusiji“²⁰. I kao što „liberalizam u svakoj političkoj pojedinosti diskutira i transigira (pregovara), tako bi on htio i metafizičku istinu rastvoriti u diskusiju. Njegova je bit pregovaranje, iščekujuća polovičnost, s nadom da bi se konačno razračunavanje, krvava odlučujuća bitka,

¹⁴ Ibidem, str. 9.

¹⁵ Ibidem, str. 15.

¹⁶ Ibidem, str. 18.

¹⁷ Martin Heidegger, *Seminare Hegel-Schelling*, Gesamtausgabe, sv. 86, Frankfurt/M. 2011, str. 608-609.

¹⁸ Jacques Derrida, *Politiques de l'amitié*, Paris 1994.

¹⁹ Usp. John P. McCormick, *Carl Schmitt's Critique of Liberalism*, Cambridge 1997.

²⁰ Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, op. cit., str. 12.

moglo preobraziti u parlamentarnu debatu i vječnom diskusijom vječno suspendirati²¹.

Schmitt se, uostalom, eksplicitno izjašnjava za iznimku (*Ausnahme*). Iznimka je „interesantnija nego normalan slučaj (*Normalfall*). Normalno ne dokazuje ništa, iznimka dokazuje sve; ona ne samo da potvrđuje pravilo, pravilo uopće živi samo od iznimke. U iznimci probija snaga zbiljskog života ljušturu mehanike okoštale u ponavljanju“²².

No teško se oteti dojamu da je i ovdje posrijedi politička pozadina. Jer izniman slučaj ili izvanredno stanje lišava parlamente njihove moći. U takvim slučajevima, kao što je rečeno, nastupa „čas egzektive“. Kada iznimka biva temeljnom normom, tada kuca čas diktature.

Očito je u liberalnom razumijevanju politike i onom što ga zastupa Carl Schmitt riječ o nepomirljivim oprečnostima. No ako učas prihvatimo Schmittovo stajalište, tada se postavlja fundamentalno pitanje: Kako odista naći neprijatelja? Što neku grupu ili neku naciju čini utjelovljenjem egzistencijalno „drugog“ i „stranog“, kada moralna, znanstvena ili neka druga stajališta više ne igraju nikakvu ulogu? Sam Schmitt zaoštrava to pitanje, govoreći: „Rat, spremnost na smrt ljudi koji se bore, fizičko ubijanje drugih ljudi koji se nalaze na strani neprijatelja – sve to nema nikakav normativni, nego samo egzistencijalni smisao, i to u realnosti situacije zbiljske borbe protiv nekog zbiljskog neprijatelja, a ne u nekim idealima, programima ili normativnostima“²³. Ili još sažetije i još oštrije: „Smisao rata nije u tome da se vodi za ideale ili pravne norme, nego u tome da se vodi protiv nekog zbiljskog neprijatelja“²⁴.

Time se pogotovu postavlja pitanje: kako naći našega neprijatelja? Schmittova analiza opsjenjuje svojom hladnom jasnoćom i konsekventnošću, fascinacija koje je dotakla ne samo Thomasa Manna, nego i židovskog intelektualca Waltera Benjamina, koji svoju knjigu *Podrijetlo njemačke žalobne igre* s posvetom šalje Schmittu, nekoliko godina prije nego što će i sam umrijeti kao žrtva strahovlade²⁵. No ta se analiza preokreće u svoju protimbu i poprima jednostavno iracionalan značaj. Ako, naime, ne postoji nikakav moralni ili bilo kakav miljokaz za naći neprijatelja, tada nam ne preostaje drugo nego izmisliti ga. Ništa drugo ne postoji: neprijatelj je mit koji mi o njemu stvaramo.

S tim mitom o neprijatelju stvaramo politički mit o urotničkoj zajednici protiv koje se treba bespoštedno boriti. Na taj način postaje prepoznatljivo tko je prijatelj, a tko nije. I unutrašnji neprijatelj postaje prepoznatljiv kao pomagač izvanjskog neprijatelja, a budući da su posrijedi krajnje stvari, odnosno egzistencijalne stvari, dakle biti ili ne-biti, tada se prema njemu moramo odnositi egzistencijalno, što znači da mora biti uništen. Za diskusije i prijepore u sklopu stranačkih i partijskih „raspri“ više nema ni mjesta ni opravdanja.

Neprijatelj kao mit koji stvaramo i s kojim se - politički uobličavamo čista je iracionalnost. Schmitt samo potvrđuje to stanje stvari, tvrdeći da je utvrđivanje neprijatelja čin suverene odluke. A pritom valja imati u vidu da je „odluka, normativno gledano, rođena iz ništine (*aus Nichts geboren*)“²⁶. Shodno tomu se kao normativno ne predočuje neko sadržajno „Zašto“ i „Protiv čega“ nego sama odluka, „jer je upravo kod najvažnijih stvari važnije donijeti odluku nego to kako se odluka donosi“²⁷. Drugim riječima, moć odlučivanja nema drugi fundament nego *volju za moć*. Umjesto legitimnosti, intenzivnost izvorno moćnog trenutka. Teolog Paul Tillich tu je teoriju odlučivanja, koja normativno izvire iz ništine, imenovao političkom romantikom, odnosno pokušajem koji uništava svaki politički um, noseći u sebi zahtjev da se „od sina začne majka i otac pozove iz ništine“²⁸. Za Schmitta je država trajno numinozno izvanredno ili prijeko stanje (*Ausnahmezustand*): podržavljeni sakralni trenutak imenuje se suverenitetom, a njegova jezgrovita definicija glasi: „Suveren je onaj tko odlučuje o izvanrednom stanju“²⁹. Schmitt određuje i teološki sadržaj svojeg pojma suverenosti: „Izvanredno stanje ima za jurisprudenciju isto značenje kao čudo za teologiju“³⁰. U čudu se, naime, raskriva božja suverenost, a u izvanrednom stanju suverenost države.

Schmitt ne zazire od apartna primjera u svom inkriminiranju liberalnog građanstva: ono bi, suočeno s Pilatovim pitanjem: Baraba ili Krist?, odgovorilo formiranjem istražne komisije. Ne kazuje li to da u situaciji *ili-ili*, u situaciji mutna suglasja između čudi jednog vlastodršca i – po mogućnosti s određenom svrhom organizirane – dreke svjetine, tim navodnim „zdravim pučkim osjećajem“, treba postupiti prema kratkom postupku? „Razapni ga, razapni ga!“: linč umjesto pravosuđa? Ne bi li ipak bilo primjerenije

²¹ Carl Schmitt, *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*, München – Leipzig 1922, str. 54.

²² Ibidem, str. 14.

²³ Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen*, op. cit., str. 31.

²⁴ Ibidem, str. 33.

²⁵ Vidi Susanne Heil, „Gefährliche Beziehungen“: *Walter Benjamin und Carl Schmitt*, Stuttgart/Weimar 1996.

²⁶ Carl Schmitt, *Politische Theologie*, op. cit. str. 31.

²⁷ Ibidem, str. 50.

²⁸ Paul Tillich, *Die sozialistische Entscheidung*, *Werke*, sv. 2, Stuttgart 1962, str. 252.

²⁹ Carl Schmitt, *Politische Theologie*, op. cit., str. 11.

³⁰ Ibidem

formirati istražnu komisiju pa neka ona utvrdi krivnju ili nevinost, ili pak provesti redoviti sudski postupak, s mogućnostima revizija, kako bi se korak po korak prošlo kroz sve instance?

Schmitt opisuje suglasje između „gore“ i „dolje“, razlučujući pravu ili istinsku demokraciju od liberalne: „Narod je pojam *javnog* prava. Narod postoji samo u sferi *javnosti*. Jednoglasno mnijenje 100 milijuna privatnih ljudi nije ni volja naroda niti javno mnijenje. Volja naroda može se isto tako dobro, i još bolje, demokratski izraziti dovikivanjem, *acclamatio*, samorazumljivim, bespogovornim opstankom, negoli statističkim aparatom koji je od prije pola stoljeća izgrađivan s tako minucioznom brižnošću. Što je snažniji demokratski osjećaj, to je sigurnija spoznaja da je demokracija nešto drugo nego sistem registriranja tajnih glasanja. Pred demokracijom koja je *neposredna* ne samo u tehničkom nego i u vitalnom smislu, parlament koji je nastao iz liberalnih misaonih tokova javlja se kao umjetna mašinerija, dok diktatorske i cezarističke metode ne samo da može nositi *acclamatio* naroda, nego one mogu biti i neposredna očitovanja demokratske supstancije i snage“³¹.

Postavlja se dakako pitanje nije li to prevođenje voljne odluke u prostor „javnosti“ usmjereno na uništenje javnosti u smislu neovisnih izjašnjavanja i slobodna oblikovanja mnijenja. Tko bi se tada još smio usuditi zastupati neko posebno i izdvojeno mnijenje? Nema li preokretanje parlamentarne u „istinsku“ demokraciju možda skriveni smisao da se mase koje ulijevaju strah liše svakog utjecaja i da se parlamentarni sporazum zamijeni odlukom odozgo, pri čemu se ona polaže u ruke tradicionalne elite – ili nekoga samozvanog vođe? Kako to odobravanje, taj *acclamatio* milijuna ljudi treba praktično izgledati, to ostaje otajstvom, koje se razrješuje u trijumfalnim paradama totalitarnih režima. Glede samog problema narodnog odlučivanja, Schmitt kaže:

„U prirodi je stvari što se plebisciti mogu priređivati samo trenutno i na mahove... Narod može reći samo 'da' li 'ne': on ne može savjetovati, deliberirati ili diskutirati; on ne može vladati ni upravljati; ne može ni normirati, nego samo svojim 'da' sankcionirati neki nacrt normiranja koji mu je predložen. Nadasve narod ne može postaviti nikakvo pitanje, nego samo na njemu postavljeno pitanje odgovoriti s 'da' ili 'ne' ... Zbog svoje ovisnosti o postavljanju pitanja, sve plebiscitarne metode, naime, pretpostavljaju vladu koja ne samo što

obavlja poslove nego ima i autoritet da u pravom trenutku na pravi način poduzme plebiscitarna postavljanja pitanja. Pitanje se može postaviti samo odozgo; odgovor može doći samo odozdo. I ovdje se potvrđuje formula velikog konstruktora ustava Sieyèsa: autoritet odozgo, povjerenje odozdo“³².

Te rečenice potječu iz 1932. godine i navješćuju stvari koje će se ubrzo dogoditi.

Ukratko, pojam političkog što bi ga valjalo izvesti iz odnosa prijatelj-neprijatelj, ne može izdržati trijeznu provjeru. Raskriva se kao mitologija. Jer neprijatelj je onaj koga izmislimo i za koga se odlučimo da to bude. To je u svakom slučaju Carl Schmitt pokazao s uzornom jasnoćom i rijetkom konzekventnošću. Ne na posljednjem mjestu Schmitt se, s utjecajem što ga je imao, predočuje kao vjesnik i „navjestitelj sumanutosti“ (Christian Graf von Krockow). Profesor državnog prava Hermann Heller, koji je u odnosu na Carla Schmitta zastupao posvema pozitivna stajališta³³, jasno je uvidio bit stvari, kada je 1930. godine, u svojoj knjizi *Pravna država ili diktatura?*, između ostalog, rekao sljedeće: „Kada građanstvo pravnu državu, demokraciju i parlamentarizam označuje konvencionalnim lažima, tada ono samo sebe laže. Svojom neofeudalnom mržnjom prema zakonu ono ne samo što dolazi u protuslovlje sa svojim najvlastitijim duhovnim bivstvovanjem, nego ujedno negira i uvjete egzistencije svojeg društvenog života. Bez zakonom zajamčene slobode izražavanja/mišljenja, slobode vjeroispovijedi, znanosti, umjetnosti i tiska, bez državnopravnih mjera zaštite od samovoljnih hapšenja i samovoljnih presuda pravosudnih organa ovisnih o diktatoru, bez načela zakonitosti upravljanja, građanstvo ne može živjeti i opstojati ni duhovno ni ekonomski. Građanstvo koje je prošlo kroz renesansu ne može, ukoliko ne želi počinuti samoubojstvo, dopustiti... da mu diktator propisuje njegove osjećaje, njegovo htijenje i njegovo mišljenje“³⁴.

Pravna država, liberalna demokracija i parlamentarizam, sa svojim procedurama, za Carla Schmitta nisu bili kadri jamčiti održanje „političke egzistencije njemačke nacije“. Tražeći instanciju koja bi to jedino uzmogla, nakon nekoliko međustupnjeva, imenovao je konačno rješenje: Vođa. Pisac Klaus Mann jednom je prigodom, u polemici s pjesnikom Gottfriedom Bennom, napisao da čovjek mora biti lišen svakog osjećaja za stil da bi u propalom austrijskom slikaru vidio veliku povijesnu osobnost³⁵. A Schmittu se, kao uostalom i

³¹ Carl Schmitt, *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, München – Leipzig 1926, str. 22.

³² Carl Schmitt, *Legalität und Legitimität*, München – Leipzig 1932, str. 92.

³³ Usp. Michael Henkel, *Hermann Hellers Theorie der Politik und des Staates*. Tübingen 2011.

³⁴ Hermann Heller, *Rechtsstaat oder Diktatur?*, Tübingen 1930, str. 17.

³⁵ Vidi Hugh Ridley, *Gottfried Benn: Ein Schriftsteller zwischen Erneuerung und Reaktion*, Opladen 1990, str. 181-185.

Bennu, nije mogao, kao neki olakotni element, zamjeriti manjak stila. Jednom povučena konzekvenca utisnula je neizbrisiv žig na cjelokupno njegovo djelo.

U uvodu za knjigu *Levijatan u teoriji o državi Thomasa Hobbesa*, napisanom 1938. godine, Schmitt sebe vidi kao nužnu žrtvu mitskog zapleta novoga vijeka, takoreći kao nekog tko je osuđen na patnju zbog vlastite vidovitosti, koje se on nipošto ne može odreći, jer je njegov usud: „Ime Levijatana baca dugačku sjenu: ona je pogodila djelo Thomasa Hobbesa, a nedvojbeno će pasti i na ovu knjižicu“³⁶. No sve do 1945. on će zadržati svoje profesorsko mjesto. Zbiljske su žrtve ostale anonimne, u masovnim grobnicama masovnog društva. No tu razinu Schmittova politička metafizika nikada nije dotakla i nije mogla dotaknuti.

A za nas se danas, no još više za budućnost, postavlja gorko i nadasve uznemirujuće pitanje: što se još sve treba dogoditi, kakve se sve još barbarske brutalnosti i bankroti humanosti trebaju dogoditi da još uvijek ili ponovno susrećemo obožavatelje i bespogovorne sljedbenike profesora iz Plettenberga?

Mario Kopic

Filozofski pisac, publicist i prevoditelj (Dubrovnik, 1965). Njegov znanstveni interes obuhvaća fenomenologiju, filozofiju kulture i religije, kulturnu antropologiju i povijest ideja. U njegovim filozofskim radovima prisutan je neprestani dijalog s Heideggerovim mišljenjem bitka, talijanskom slabom mišlju (Gianni Vattimo), francuskom post-hajdegerijanskom filozofijom (Jacques Derrida, Emmanuel Levinas, Philippe Lacoue-Labarthe) i slovenskom fenomenologijom (Dušan Pirjevec, Ivan Urbančič i Tine Hribar)

Nenad Milošević

Posvećenik i saputnik srpske književnosti

Milica Nikolić (1925 - 2019)

Milica Nikolić je verovatno bila poslednja osoba koja je u jednom dubljem smislu u sebi spajala tri epohe srpske književnosti: onu nastalu pre Drugog svetskog rata, književnost stvaranu posle njega, do propasti socijalizma i Jugoslavije, i književnost nastalu poslednjih trideset godina, književnost u dobu tranzicije

Sa predratnom srpskom i jugoslovenskom književnošću bila je povezana ne samo preko najmlađeg (pored Đorđa Kostića, koga je takođe poznavala) nadrealiste Oskara Daviča, kojem je bila partnerka i supruga dvadeset godina, već i preko Marka Ristića i Aleksandra Vuča, kojima je bila prijateljica i njihova miljenica, ako se tako može reći.

Kao prevoditeljka sa ruskog jezika i jedna od urednika časopisa *Delo*, a kasnije članica redakcije *Nolita*, Milica Nikolić je angažovala i nekoliko naših, tada mladih, pesnika za prepevanje pesama sa ruskog a za potrebe *Antologije moderne ruske poezije* objavljene u koautorstvu sa Nanom Bogdanović u *Nolitu* 1961. Među njima su bili Branko Miljković, Stevan Raičković i drugi.

Bila je veliki prijatelj sa Radomirom Konstantinovićem i Vaskom Popom, koji ju je zvao Milja. Danilo Kiš je neretko dolazio kod nje da bi dugo razgovarali i raspravljali o pojedinim rešenjima u Kišovim beletrističkim i polemičkim tekstovima. Potpisniku ovih redova je ispričala kako je jednom, kada im je kontrolor u

³⁶ Carl Schmitt, *Der Leviathan in der Staatslehre des Thomas Hobbes: Sinn und Fehlschlag eines politischen Symbols*, Hamburg 1938, str. 6.

gradskom autobusu zatražio karte na uvid, Danilo Kiš rekao: ja sam samo u pratnji dame, ja samo pratim damu! Ko sve nije kod Milice Nikolić, u stan Prve pruge broj 1, na granici Zemuna i Novog Beograda, dolazio i kome sve ona nije pomogla da uglača stihove ili da baci i odrekne se slabijih delova! Nikada Milica to nije isticala smatrajući tu pomoć piscima i pesnicima nečim sasvim prirodnim i uobičajenim u književnom životu.

Većina je odmah sve predloge usvajala, manji broj se sa Milicom upuštao u raspravu. Aleksandar Tišma je takođe prvo Milici na čitanje slao svoje rukopise, ali njen savet da baci rukopis svoje knjige o ženama, nije poslušao. Volela je da svom kolegi iz *Nolita*, Borislavu Radoviću, spremi njegovo omiljeno jelo, u kojem je on satima uživao. Bila je veoma dobra kuvarica i volela je da ugosti prijatelje.

Imao sam izuzetnu čast i veliku sreću da je upoznam i da sa njom razgovaram o njenom životu i literaturi. Moja znatiželja da saznam nešto više i drugačije o srpskoj posleratnoj književnosti verovatno joj se učinila snažnom i zbog toga je, pretpostavljam, i pristala da vodi razgovore sa mnom. Za to veliku zaslugu ima i Vojka Đikić, urednica *Sarajevskih svezaka*, koja mi je i ponudila da sa Milicom uradim jedan duži intervju, videvši pre toga moj razgovor sa njom koji sam objavio u časopisu *Tisa* iz Bečeja. Milica je inače dala samo jedan intervju tokom života, koliko se sećam, Radio Beogradu.

Nekoliko godina u *Sarajevskim sveskama* je objavljivala svoj *Dnevnik čitanja* u kojima je pisala o savremenoj književnosti posle dve hiljadite godine. Uvek kada bih došao kod nje, na velikom okruglom stolu sam zaticao novu hrpu knjiga najrazličitijih žanrova, od poezije do istoriografije. Sećam se da mi je Latinka Perović rekla da je najbolji tekst o njenoj knjizi „Dominantna i neželjena elita“ napisala Milica Nikolić. Svaka knjiga koju je uzimala u ruke, činilo mi se, za nju postajala svetinja.

Jednom sam je sa vrata upitao: „Milice, zašto mi niste rekli da ste u srodstvu sa Karađorđevićima?“ Ona mi je odgovorila: „To mi nikad nije bilo važno, ja sam komunistkinja.“ Stan u kojem su Davičo i Milica stanovali, u Ulici prote Mateje, zvali su Čuk (čukundeda), jer je bio na neki način povezan sa knezom Arsenom.

Prisećam se anegdote koju mi je ispričala: njen deda po majci iz familije Letić se vratio iz Prvog svetskog rata i poskidao sve ikone sa zidova rekavši svojim kćerima da će im umesto miraza dati obrazovanje, pa je tako verenika njegove ćerke, a Miličinog oca, pomogao na studijama medicine u Beču i Gracu, gde je jedno vreme kao beba, rođena u studentskom braku, Milica sa svojim roditeljima živela.

Nisam bio jedini koji je bio željan razgovora sa Milicom Nikolić. Ona je u poznim osamdesetim i ranim devedesetim uspeła da održi veze i poznanstva sa mnogim književnicima, književnim istoričarima, pesnicima, umetnicima, čak i s onima koji ne samo da pripadaju drugim generacijama, nego drugim jezicima i kulturama, poput slovenačkog pesnika i intelektualca, Miklavža Komelja, s kojim je Milica Nikolić razvila intenzivnu prepisku, ali ne preko interneta, već na papiru ispisanim pismima, često praćenim, s njegove strane, izuzetnim crtežima u boji. On je zavoleo Miličine knjige i tekstove iako je pre toga nije lično upoznao. Jedanput kada je boravio u Beogradu odveo sam ga do Milice i ostavio ih da razgovaraju.

Do mog poznanstva s njom nisam sreo nekoga ko je toliko i na takav način posvećen književnosti, činu čitanja i pisanja. O tome svedoče i njene izuzetne esejističke knjige. U olakom i sve češćem neodgovornom ocenjivanju književnih dela i pisaca danas u medijima, časopisima i privatnim razgovorima, Milica Nikolić je merila svaku svoju izgovorenu ili napisanu reč, čak i o akterima koji već odavno nisu u životu.

Milica Nikolić mi, u našim razgovorima, koje smo vodili bar tridesetak puta, nijedanput nije upala u reč! Sasvim otvoreno smo razgovarali gotovo o svemu, a najviše o srpskoj književnosti, o Oskaru, preko koga se sve povezivalo i merilo; šta je mislio o Kišu, o Dušanu Matiću, zašto je toliko cenio Marka Ristića. Davičo je po njenom priznanju, običnim rečima kazano – ljubav njenog života. Ja sam ipak insistirao da pričamo i o Branku Miljkoviću i o drugima. Jer se sve to u istorijama književnosti ne može pročitati.

Sada mogu da kažem da sam Milicu Nikolić poznao ceo svoj život, u razgovorima s njom napravio čitav krug. To je njen najveći dar meni, saznanje, naizgled, u ovim vremenima neveselo i tužno, ali blistavo: da biram još jednom, opet bih izabrao da budem pesnik.

Nenad Milošević rođen je u Zemunu 1962. godine. Objavio je sedam knjiga pesama, priredio antologiju novijeg srpskog pesništva – *Iz muzeja šumova*, uređivao poeziju u raznim literarnim publikacijama (Književne novine, ProFemina, Književni list). Radi kao urednik u Redakciji dokumentarnog programa Televizije Beograd. O Miloševićevoj knjizi *Lutajuća planeta* Milica Nikolić je napisala i sledeće: “Počela sam da čitam mikroeseje Nenada Miloševića ne mogavši da pretpostavim da ću u njima uživati kao u odličnom romanu, ponekad kao u izuzetnoj esejističkoj analizi (o značenjima pesme, recimo) ili u vrsnom enciklopedijskom štivu. Sve to se dogodilo.”

Juval Noa Harari

Zašto su izmišljotine jače od istine

Mnogi veruju da istina ide uz moć i da će razboritost na kraju ipak pobediti vođe, religije ili ideologije koji izvrću stvarnost. Kaže se da je istina najbolja strategija za osvajanje moći, ali je to nažalost bajka. Istina i moć zapravo imaju daleko komplikovaniji odnos, jer u ljudskom društvu moć podrazumeva dve sasvim različite stvari.

S jedne strane, moć znači imati sposobnost manipulisanja objektivnom stvarnošću: loviti divljač, konstruisati mostove, lečiti bolesti, praviti atomske bombe. Ta vrsta moći je blisko povezana s istinom. Ako verujete u lažnu teoriju fizike, nećete moći da napravite atomsku bombu.

S druge strane, moć takođe znači sposobnost manipulisanja uverenjima ljudi, što omogućava njihovu delotvornu saradnju. Izrada atomske bombe zahteva ne samo dobro poznavanje fizike, već i koordinisani rad miliona ljudi. Homo sapiens je osvojio planetu Zemlju zato što smo mi jedini sisari koji su u stanju da saraduju u vrlo brojnim zajednicama. Kooperacija mnoštva pojedinaca zavisi od vere u zajedničke priče. Ali te priče ne moraju biti istinite. Milioni ljudi se mogu ujediniti verom u potpuno izmišljene priče o bogu, rasi ili ekonomiji.

Iz dualne prirode moći i istine proishodi neobična činjenica da mi ljudi znamo mnogo više istina nego druge životinje, ali i verujemo u mnogo više besmislica. Istovremeno smo i najpametniji i najlakoverniji stanovnici planete. Zečevi ne znaju za $E=MC^2$ ili da je svemir star oko 13,8 milijardi godina, a ni da se DNK sastoji od citozina, guanina, adenina i timina. S druge strane, zečevi ne veruju u mitološke fantazije i ideološke apsurdne kojima je tokom istorije hipnotisano nebrojeno mnogo ljudi. Nijedan zec ne bi pristao da se zaleti avionom u Svetski trgovinski centar, ubeden da ga na onom svetu čekaju 72 zečije device.

Kad je reč o ujedinjavanju ljudi oko zajedničke priče, izmišljotina zapravo ima tri bitne prednosti nad istinom. Prvo, dok je istina univerzalna, izmišljotine su uglavnom lokalne. Ako nam je namera da razvrstamo svoje pleme od stranaca, izmišljena priča će se pokazati kao daleko bolja oznaka identiteta nego istina. Recimo, ako svoje saplemenike učimo da veruju da se „sunce rađa na istoku, a zalazi na zapadu“, to zvuči kao vrlo loš plemenski mit. Slučajni prolaznik u džungli koji takođe misli da se sunce rađa na istoku, može biti odani pripadnik istog plemena ali može biti i pametni stranac koji je do istog zaključka došao nezavisno od nas. Bolje

je učiti saplemenike da je „sunce u stvari oko jedne ogromne žabe koja svakoga dana skače preko neba“ jer će malo stranaca, ma koliko bili pametni, samostalno doći na istu ideju.

Druga ogromna prednost fikcije nad istinom leži u principu hendikepa, koji kaže da pouzdani signali moraju biti skupi za onog ko ih emituje. U suprotnom će ih prevaranti lako oponašati. Na primer, mužjak pauna ženkama signalizira svoju fizičku kondiciju raskošnim repom. To je pouzdan signal kondicije, jer mu je rep težak, glomazan i privlači predatore. Samo istinski sposoban paun može da preživi uprkos takvom hendikepu. Nešto slično dešava se i s pričama.

Ako se politička lojalnost signalizira verom u istinu, takav signal svako može da oponaša. Verovanje u budalaste i bizarne priče nameće veći teret, te je stoga bolji signal lojalnosti. Šta dokazuje to što svom vodi verujete samo kada govori istinu? Verovati vodi čak i kad pravi kule u vazduhu, e to je lojalnost! Lukave vođe ponekad namerno pričaju besmislice da bi razaznali svoje pouzdane poklonike od onih koji se povijaju kako vetar duva.

Treće, i najvažnije, istina često boli i uznemirava. Onaj ko ne ulepšava stvarnost neće imati mnogo sledbenika. Predsednički kandidat koji bi američkoj javnosti govorio istinu, potpunu istinu i ništa osim istine o američkoj istoriji, garantovano gubi izbore. Isto važi za kandidate u svakoj drugoj zemlji. Koliko bi Izraelaca, Italijana ili Indusa moglo da svari celu istinu o svojoj naciji? Beskompromisna privrženost istini jeste zadivljujuća duhovna praksa, ali ne čini pobedničku političku strategiju.

Neko bi rekao da dugoročne posledice verovanja u izmišljene priče ipak pretežu nad njihovim kratkoročnim preimućstvom u društvenoj koheziji. Navodno, kad ljudi jednom steknu naviku da veruju u apsurdne fikcije i prijatne neistine, ta će se navika preneti na sve više oblasti, pa će oni posledično donositi loše ekonomske odluke, usvajati kontraproductivne vojne strategije i biti neuspešni u razvoju delotvornih tehnologija. Mada se to povremeno zaista dešava, daleko je od opšteg pravila. Čak i najekstremniji ziloti i fanatici znaju kako da izdvoje svoju iracionalnost tako da u nekim oblastima veruju u besmislice, dok su u drugim izvanredno racionalni.

Uzmimo naciste za primer. Njihova rasna teorija je bila pseudonauka. Mada su se trudili da je podupru naučnim dokazima, ipak su morali da priguše sposobnost racionalnog mišljenja da bi razvili uverenje dovoljno jako da opravda ubistvo miliona ljudi. Međutim, kada je trebalo projektovati gasne komore ili organizovati vozni red za Aušvic, njihova racionalnost je neokrnjena izronila iz mraka.

Isto važi i za mnoge druge fanatične grupe koje se pojavljuju kroz istoriju. Otrežnjuje uvid da je Naučna

revolucija krenula iz najfanatičnije kulture na svetu. U doba Kolumba, Kopernika i Njutna, Evropa je bila gusto naseljena verskim ekstremistima, uz najniži nivo tolerancije.

Sam Njutn je izgleda više vremena provodio u potrazi za tajnim porukama *Biblije* nego na izučavanju fizičkih zakona. Najveći umovi Naučne revolucije živeli su u društvu koje proteruje Jevreje i muslimane, spaljuje jeretike na veliko, vidi vešticu u svakoj vremešnoj ženi s mačkama i svako malo pokreće novi rat.

Da ste putovali u Kairo ili Istanbul pre nekih 400 godina, zatekli biste multikulturalne i tolerantne metropole u kojima suniti, šiiti, pravoslavci, katolici, Jermeni, Kopti, Jevreji, pa i poneki hinduista žive jedni pored drugih u relativnom skladu. Mada su znali za neslogu i pobune – i mada je Otomansko carstvo rutinski diskriminisalo ljude po verskoj osnovi – bio je to liberalni raj u poređenju sa Zapadnom Evropom. Da ste potom otplovili u tadašnji Pariz ili London, videli biste gradove ogrezle u verskoj netrpeljivosti, gde opstaju samo pripadnici brojnije sekte. U Londonu su ubijali katolike; u Parizu su ubijali protestante; Jevreji su odavno bili proterani, a nikom nije ni padalo na pamet da pripusti muslimane. Ipak, Naučna revolucija je započeta u Londonu i Parizu, a ne u Kairu i Istanbulu.

Sposobnost za kompartmentalizaciju racionalnosti verovatno dosta zavisi od strukture mozga. Različiti delovi mozga odgovorni su za različite moduse mišljenja. Ljudi su u stanju da podsvesno deaktiviraju i reaktiviraju one delove mozga koji su presudni za skeptično mišljenje. Tako je Adolf Ajhman mogao da isključi svoj prefrontalni korteks dok sluša raspaljeni Hitlerov govor, a onda da ga restartuje kad treba da organizuje polaske vozova za Aušvic.

Čak i kada deaktiviranje racionalnih funkcija skupo košta, prednosti povećane društvene kohezije često su toliko važne da izmišljotina rutinski trijumfuje nad istinom. Naučnicima je to poznato već hiljadama godina, jer i sami moraju da se odluče da li da služe istini ili društvenoj harmoniji. Da li bi trebalo da teže ujedinjenju ljudi, starajući se da svako poveruje u istu izmišljotinu, ili treba da objave ljudima istinu čak i po cenu nejedinstva? Sokrat je izabrao istinu, pa je pogubljen. Najmoćnije naučne institucije u istoriji – bilo da su ih činili hrišćanski sveštenici, konfučijanski mandarini ili komunistički ideolozi – stavljali su jedinstvo iznad istine. Zato su i bile tako moćne.

Juval Noa Harari je izraelski istoričar, najpoznatiji po knjizi *Sapijens: Kratka istorija čovečanstva*. Uskoro mu izlaze zbirke eseja *Moderna etika u 77 argumenata* i *Moderna filozofija u 133 argumenta*.

The New York Times, 24.05.2019/*Peščanik.net*, 05.06.2019.

Prevela Milica Jovanović

Alen Deršović

Obrana Izraela

(9)

Ovu knjigu s poštovanjem posvećujem čoveku koji mi je bio dragi prijatelj skoro četrdeset godina, profesoru Aharonu Baraku, predsedniku Vrhovnog suda Izraela, čije su sudske odluke ojačale odbranu Izraela i osnažile vladavinu prava bolje nego što bi ijedna knjiga ikada mogla. A.D.

Da li je Izrael rasistička država?

OPTUŽBA

Činjenica da je Izrael jevrejska država u kojoj važi zakon povratka, koji Jevrejima i njihovim porodicama daje pravo da postanu izraelski državljani, samo dokazuje da se radi o rasističkoj državi.

TUŽITELJI

„Izrael je, štaviše, danas jedina zemlja na svetu koja, kao proceduru svoje zvanične politike, primenjuje rasističko uvođenje u status državljana i time održava jevrejsku većinu. Ovakva politika, kao što je dobro poznato izvan SAD, svakako jeste direktan prekršaj Međunarodne konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije, koja izričito zabranjuje 'svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili preferiranje na osnovu rase, boje, porekla ili nacionalnog ili etničkog porekla'“. (Ahmed Bouzid, predsednik palestinske Agencije za praćenje medija)

„Izraelski Zakon o povratku je još jedan rasistički zakon. Po njemu, država mora da smesti svakog Jevrejina, bilo gde u svetu, koji bi mogao, u bilo kom trenutku da odluči da se useli u Izrael. Ako bi četiri miliona Jevreja iznenada odlučilo da se useli u Izrael/Palestinu, izraelska vlada bi ih prihvatila. Za razliku od toga, četiri miliona Palestinaca kojima je uzeta zemlja i koji su prisiljeni da odu u izgnanstvo kada je formiran Izrael, nemaju pravo na povratak jer bi to bilo – po rečima Ehuda Baraka – 'nacionalno samoubistvo'“. (Na'eem Džena, Islamska asocijacija za Palestinu)

„Od svih diskriminatornih zakona i sve prakse cionizma, nijedan ne može da se meri sa Zakonom o povratku po njegovoj nepravdičnosti. Ovaj zakon, koji je stupio na snagu 5. jula 1950, omogućava svakom članu 'jevrejskog naroda', rođenom bilo gde u svetu, pravo da se useli u Izrael i da, po svom dolasku, postane državljanin. Taj zakon istovremeno uskraćuje pravo palestinskim muslimanima i hrišćanima, rođenim u

Palestini i isteranim tokom raznih ratova za okupaciju“.
(Dr Daud Abdulah, Palestinski centar za povratak)

STVARNO STANJE STVARI

Sve države u ovom regionu, uključujući i palestinske vlasti, imaju zvanično uspostavljenu religiju, islam, i diskriminišu, kako zakonski tako i faktički, nemuslimane, naročito Jevreje. Izrael je, za razliku od toga, u praksi sekularna država, verski i rasno pluralistička, sa verskim slobodama za sve. Štaviše, nekoliko drugih država, uključujući i palestinske vlasti, imaju zakon o povratku, a jordanski zakon eksplicitno zabranjuje Jevrejima da postanu državljani. Međutim, jedino se Izrael – čiji je zakon nastao kao posledica istorije ubijanja Jevreja jer nijedna druga država, ili Palestina pod britanskim mandatom, nije želela da prihvati jevrejske izbeglice – osuđuje zbog svog Zakona o povratku.

DOKAZ

Mada je Izrael jevrejska država, ona je umnogome sekularna i daje potpunu versku slobodu muslimanima, hrišćanima i drugim verskim grupama. Jedine verske grupe koje su na bilo kakav način diskriminisane u Izraelu su one koje nisu usaglašene sa ograničenjima ortodoksnog judaizma. Konzervativni Jevreji, reformni Jevreji i sekularni Jevreji su manje ravnopravni kada se govori o pitanjima venčanja, konverzije i državnog obrazovanja. Rečeno na drugi način: u Izraelu postoji sloboda vere, ali sloboda *od* vere nije kompletna za neortodoksne Jevreje. Odavno izražavam svoju kritiku izraelske vladine politike spram konzervativnih, reformnih i sekularnih Jevreja, mada mi je jasno da su uzroci toga u neobičnoj prirodi izraelskog političkog sistema koji ortodoksima daje neproporcionalnu političku moć, iz potrebe da oni budu uključeni u koalicije kako desnih tako i levih političkih partija. Međutim, čak i u pogledu neortodoksnih Jevreja, postignut je značajan napredak kod priznavanja njihovih prava kako u praktikovanju oblika judaizma koji se razlikuju od ortodoksije, tako i kod nepostojanja verske prakse uopšte.

Uprkos nesavršenostima pristupa izraelske vlade religiji, on je neuporedivo više pluralistički nego u bilo kojoj drugoj zemlji Bliskog istoka, nego u bilo kojoj muslimanskoj zemlji na svetu, nego u većini hrišćanskih zemalja u celoj istoriji pa čak i u naše vreme. Izdvajanje Izraela i kritikovanje zato što je jevrejska država, predstavlja upadljiv primer među-narodnog antisemitizma, naročito kada te kritike nisu u kombinaciji sa uporednom, ili oštrijom kritikom muslimanskih zemalja koje primenjuju neuporedivo diskriminativnije oblike religije koju sponzoriše država. Čak i palestinske vlasti, koje su godinama zagovarale sekularnu binacionalnu državu Izrael (što je, jasno, bilo

sa zadnjim namerama), i koje su bile krajnje kritične prema Izraelu kao jevrejskoj državi, nedavno su proklamovale da je islam njihova zvanična i jedina državna religija. Nisam čuo nikakve kritike ovog poteza od strane onih koji su tako brzi da osude Izrael za sve devijacije od nerealne savršenosti koju nijedna zemlja nikada nije dostigla.

U pogledu izraelskog Zakona o povratku, odavno postoji neslaganje oko toga da li se radi prvenstveno o verskom zakonu, zakonu o ujedinjenju porodica, o reakciji na etničku diskriminaciju, ili o nekoj vrsti kombinacije ovih istorijskih činjenica. Više od svega ovoga, ovaj zakon treba posmatrati kao humanitarni zakon. On je nastao posle imigracionih talasa tokom prvih godina postojanja Izraela, koji su doneli preživeli iz Holokausta zajedno sa izbeglicama isteranim iz arapskih zemalja. Od kada je ovaj zakon usvojen, Jevreji su spasavani od represije i antisemitizma u zemljama komunističkog bloka, od „nestanaka“ pod argentinskim diktatorima i od gladi u Etiopiji.

Neki kritičari ovog zakona nazivaju ga „rasističkim“. Na stranu očigledna netačnost ove tvrdnje – o čemu će uskoro biti reči – ovi kritičari su krivi za uobičajene dvostruke standarde: daleko od toga da je Izrael jedina zemlja – i daleko od toga da je Izrael jedina demokratija – koja ima slične zakone. Od raspada Sovjetskog Saveza, Rusija je prihvatila hiljade etničkih Rusa iz ranijih republika. Od 1945, milioni etničkih Nemaca su došli u Nemačku iz cele Centralne i Istočne Evrope i ranijeg Sovjetskog Saveza. Nemački imigracioni zakoni skoro 50 godina potpadaju pod zvaničnu definiciju da su „članovi nemačkog naroda oni koji su se u svojim domovinama deklarirali kao Nemci (Deutschum), pri čemu je to deklarisanje potkrepljeno određenim faktorima kao što su poreklo, jezik, odgoj ili kultura“. I druge države imaju slične zakone i slične veze sa svojim dijasporama. Pa ipak, jedino se Izrael napada kao rasistička država, a zbog svog nerasističkog zakona o povratku.

Mada Jevreji (i neki njihovi rodaci) imaju pravo na državljanstvo (pod uslovom da ne postoje diskvalifikacije zbog kriminalnih radnji), ne-Jevreji takođe mogu da podnesu zahtev za dobijanje državljanstva, što su mnogi i učinili i bili prihvaćeni kao državljani prvog reda sa svim pravima koja pripadaju jevrejskim državljanima. Aprila 1999, Izrael je avionima prebacio više od 100 albanskih izbeglica sa Kosova, i pozvao ih da se nastane u kibucu Maagan Mihael. Ovi ne-jevrejski useljenici su se pridružili prethodnoj grupi muslimana koji su 1993. pobjegli iz građanskog rata u Bosni. Ovim je izbeglicama ostavljeno da odluče da li će se trajno nastaniti u Izraelu ili će se vratiti na Kosovo po završetku rata. Izrael je i ranije nudio azil ne-jevrejskim izbeglicama iz drugih delova sveta koji su se našli u

virtlogu rata. Mnogi od onih koji su pobjegli u Izrael od ugnjetavanja u Sovjetskom Savezu, nisu bili Jevreji (mada je većina imala neke porodične veze sa Jevrejima). Jasno je da je Zakon o povratku bio odgovor na istorijsku diskriminaciju Jevreja od strane drugih nacija. Sasvim je razumljivo zbog čega je Izrael, čim je postao država, na diskriminaciju odgovorio otvarajući svoja vrata svakom Jevrejину, kao i drugima koji traže pribežište ili bolji život.

U stvari, postoji izvesna diskriminacija arapskih građana Izraela. Većina ne može da služi vojsku, ali ih svakako nema mnogo koji bi iskoristili mogućnost da se bore protiv svoje braće Arapa – ako bi im bila pružena prilika. Do nedavno, Arapi nisu mogli da kupuju kuće u nekim jevrejskim delovima zemlje, upravo kao što Jevreji ne mogu da kupuju kuće u arapskim selima. Izraelski Vrhovni sud je 2002. godine doneo odluku da vlada ne sme da dodeljuje zemljište na osnovu verske ili etničke pripadnosti, i ne može da sprečava Arape da žive tamo gde oni to poželeva. „Princip jednakosti zabranjuje državi da pravi razliku među svojim stanovnicima na bazi religije ili nacionalnosti,“ pisao je Aharon Barak, vrhovni sudija. „Isti princip važi i za dodelu zemljišta... Jevrejski karakter države ne dozvoljava Izraelu da pravi razliku među svojim stanovnicima“. Treba pošteno reći da Izrael, vođen svojim progresivnim Vrhovnim sudom, čini značajan napredak u pogledu eliminisanja ostataka anti-arapske diskriminacije, koja je u mnogome bila proizvod odbijanja arapskog sveta da prihvati jevrejsku državu. Takođe, treba pošteno reći da uprkos izvesnim nejednakostima koje i dalje opstaju, u Izraelu ima mnogo manje diskriminacije nego među svim bliskoistočnim, arapskim ili muslimanskim nacijama

Najprimitivniji aparthejd protiv ne-muslimana i dalje je otvorena praksa u nekim arapskim zemljama. Štaviše, Jordan ima zakon o povratku koji eksplicitno ne dozvoljava državljanstvo svim Jevrejima, čak i onima koji su na tim mestima živeli generacijama. Taj zakon dozvoljava državljanstvo „svim osobama koje nisu Jevreji“, i koji zadovoljavaju još neke navedene kriterijume. U Saudskoj Arabiji se na sličan način državljanstvo uslovljava verskom pripadnošću. Nemačka je dugo imala zakon o povratku, kao što ga i Kina i mnoge druge zemlje imaju. Pa ipak se samo Izrael, u kome žive državljani praktično svih religija, etničkih pripadnosti, rasa i nacionalnosti, od strane svojih neprijatelja označava kao rasistička zemlja, zemlja aparthejda.

Da li je izraelska okupacija uzrok svih problema?

OPTUŽBA

Izraelska okupacija je najduža i najbrutalnija okupacija u modernoj istoriji.

TUŽITELJI

„Al Nakba (prvobitni greh) je najveća, najpažljivije planirana i najduža operacija etničkog čišćenja u modernoj istoriji. Stanovništvo 530 gradova i sela je 1948. isterano, pri čemu je uklonjeno 85 procenata Palestinaca iz zemlje koja je postala Izrael. Oni koji nisu pretrpeli tu sudbinu, u preostalom delu Palestine su sada u čeljustima najbrutalnije, najduže i jedine okupacije na svetu“. (Salman Abu Sitta)

„Život običnog Palestinca je bio dugo putovanje kroz patnju i poniženje. Kolonizovani, lišeni imovine, okupirani i kolektivno kažnjeni, uz pretrpljeni etnocid i izgladivanje, dalje opljačkani i ostali bez svojih kuća i zemlje – zbog zločina koje su Evropljani počinili nad Jevrejima pre 50 godina. Palestince više nije briga šta Zapad, pa ni šta Arapi misle. Usled patnji pod brutalnim izraelskim režimom i pod najdužom okupacijom u skorijoj istoriji, oni su se, uz oklevanje, okrenuli „mučeničkoj operaciji“, kao reakciji na neprekidnu izraelsku represiju i krvoproliće“.

Članak na www.mediareviewnet.com, reakcija na fotografiju koja prikazuje palestinsku bebu obučenu kao bombaš-samoubica)

STVARNO STANJE STVARI

Druge okupacije, kao što je kineska okupacija Tibeta, duža je i manje opravdana. Izrael je prekinuo okupaciju 1995. godine, a vratio se samo na *neka* područja da bi sprečio terorističke napade. Ponovljeno je nudio prekid okupacije u zamenu za najbolje napore palestinskih vlasti u sprečavanju terorizma.

DOKAZ

Kao što je ranije pomenuto, Palestincima je u tri odvojene prilike bila ponuđena domovina – 1937, 1947 i 2000/2001 – i oni su sva tri puta odbili ponudu i pojačali terorističke napade. Čudo je, zapravo, da je Palestincima bilo šta ponuđeno posle Drugog svetskog rata, kada se ima u vidu da je njihovo vodstvo aktivno saradivalo sa nacistima koji su izgubili rat. Podržavanje strane koja gubi rat obično ne rezultira ponudom da se osnuje država. Jevreji su dobili Balfurovu deklaraciju, jer su podržavali pravu stranu u Prvom svetskom ratu. Palestinci su dobili velikodušnu ponudu podele teritorije iako su držali stranu Hitleru.

Ne poznajem nijedan drugi slučaj u istoriji kada je neko dva puta odbio velikodušnu ponudu da osnuje

državu, kada je odgovorio masakrom civila, pa zatim bio nagrađen za svoje odbijanje i zločine protiv čovečnosti još jednom ponudom za osnivanje države. Palestincima je 2000. godine još jednom ponuđena država, ovoga puta uz sasvim razumljivo smanjenje teritorije, ali bez ikakvog ograničenja kontrole nad palestinskim stanovništvom. Palestinci su i treći put odgovorili nasiljem.

Po bilo kakvim standardima moralnosti i pravde, slučaj palestinske nezavisnosti i državnosti neuporedivo je slabiji nego u slučajevima nezavisnosti i državnosti brojnih drugih naroda koji traže autonomiju. Kineska okupacija Tibeta je duža, brutalnija i manje opravdana u vojnom i odbrambenom smislu, a Tibetanci su neuporedivo mnogobrojniji od Palestinaca. Dalje, ne postoji neka druga država u kojoj su Tibetanci većinsko stanovništvo, dok Palestinci u Jordanu čine najmanje dve trećine populacije. Kineske vlasti su izgradile neuporedivo više naselja na Tibetu nego što je Izrael izgradio na Zapadnoj Obali i u Gazi. Dok jevrejski naseljenici čine sasvim malu manjinu na palestinskim područjima, Kinezi su preplavili Tibet sa toliko etničkih Kineza da su Tibetanci postali manjina u sopstvenoj zemlji:

Jedan postupak je sve izraženiji i tokom vremena se može pokazati kao najefikasniji: politika transfera kineskog stanovništva na Tibet. Ovaj transfer stanovništva je Tibetance učinio manjinom na Tibetu, naškodilo ekologiji Tibeta i omogućio kršenje ljudskih prava.³

Dalaj Lama je 2000. godine sumirao stanje stvari na sledeći način:

Posle 50 godina kineske vladavine Tibet nije ni malo bliži slobodi. Mada je pozivanje na ljudska prava do sada imalo malo efekta, ti apeli će, bez sumnje, da se javljaju i dalje; to bi, na kraju, moglo da pomogne Tibetancima u njihovoj borbi za samoopredeljenje i da prekine transfer stanovništva... Samo 1999. godine zna se za šest smrtnih slučajeva koji su bili posledica mučenja i zlostavljanja. Vlasti su proterale ukupno 1.432 monaha i monahinja iz njihovih manastira. Zna se za 615 Tibetana političkih zatvorenika za koje postoje dokumentovani dokazi... Od 1996. godine proterano je ukupno 11.409 monaha i monahinja... Čak je i danas sadašnji reinkarnat Pančen Lama u kućnom zatvoru, što ga čini najmlađim političkim zatvorenikom na svetu. To me duboko zabrinjava.

Nedavno je štampan članak u međunarodnoj reviji, u kome se dodaje i sledeće:

Među prava koja su uskraćena Tibetancima spada: 1. Život, sloboda i bezbednost su ugroženi. 2. Tibetancima je nametnut prisilni rad. 3. Nametnuti su mučenja, surov i degradirajući tretman. 4. Narušena su prava na

dom i privatnost. 5. Uskraćena je sloboda kretanja unutar države i pravo odlaska i povratka u Tibet. 6. Osobe se prisiljavaju na sklapanje neželjenih brakova. 7. Prava na imovinu se arbitrarno krše. 8. Sistematski se krše slobode vere i verskih rituala. 9. Potpuno nedostaje sloboda izražavanja i prenošenja ideja. 10. Ukinuta je sloboda udruživanja. 11. Ukinuto je pravo na izbor vlade. 12. U potpunosti se krše ekonomska prava ljudi u odnosu na resurse zemlje. 13. Ne postoji pravo na slobodni izbor zanimanja. 14. Uslovi rada nisu saglasni ni sa minimalnim standardima u pogledu odmora i broja radnih sati. 15. Ne postoji pravo na odgovarajući standard života. 16. Ukinuto je pravo na slobodni i efikasni, nediskriminatorni sistem obrazovanja. 17. Ukinuto je pravo učestvovanja u kulturnom životu zajednice. 18. Nametnuta ograničenja prava Tibetana u mnogome prevazilaze bilo šta što se u razumnoj meri može povezati sa zahtevima javnog morala, javnog reda i dobrobiti društva.

Uprkos ovom jezivom stanju, Ujedinjene nacije nisu nikada osudile Kinu ili priznale prava Tibetanaca na samoopredeljenje. Baš obrnuto, međunarodna zajednica je nagradila Kinu time što joj je dodelila organizaciju Olimpijskih igara 2008. godine, dok se oni koji zahtevaju državnost Palestinaca mnogo više čuju, mada pitanje Tibetanaca zaslužuje mnogo veću pažnju. Zbog čega? Isto se pitanje može postaviti u vezi Kurda, Jermena u Turskoj, Čečena, Baska i desetina drugih grupa koje nemaju državu, od kojih niko nema status posmatrača u Ujedinjenim nacijama ili priznanje onoliko država ili verskih grupa koliko Palestinci imaju. Dalje, nijednoj od ovih grupa nije ponuđeno rešenje koje uključuje njihovu državu, niti su oni ikada odbili takvu ponudu.

Izrael je Palestincima ponudio državu, u zamenu za obavezu Palestinskih vlasti da će učiniti sve što mogu u sprečavanju terorizma, a odgovor Palestinaca je bio pojačani terorizam. Palestinci će na kraju dobiti svoju državu, ali to ne bi trebalo da dođe kao nagrada za terorizam.

Od 1967. sam se oštro protivio okupaciji naseljenih palestinskih centara, ali su izraelske akcije bile neuporedivo opravdanije u vojnom, pravnom i moralnom smislu od drugih dužih okupacija koje nisu bile predmetom tolikih osuda. Štaviše, izraelska okupacija, za razliku od drugih okupacija koje su u toku, donela je Palestincima značajne dobrobiti, uključujući značajno poboljšanje u pogledu dužine života, brige o zdravlju i obrazovanja. Takođe je znatno smanjen mortalitet beba. Između 1967. i 1994, dok je Izrael imao odgovornost za zdravstvene usluge, više od 90 procenata beba i školske dece bilo je vakcinisano, poboljšana je kontrola dečjih zaraznih bolesti, a smrtnost beba se smanjila sa 100-150 na 1.000 živorođenih beba, tokom godina kada su Zapadna Obala i Gaza bile okupirane

od strane Jordana i Egipta, na 20-25 na 1.000 živo-rođene dece na kraju izraelske okupacije 1994. Ironija je da je izraelska okupacija, za razliku od jordanske i egipatske okupacije, takođe podstakla palestinski nacionalizam. Nijedna od ovih dobrobiti, svaka za sebe i u kombinaciji, ne opravdava neželjenu okupaciju, ali predstavljaju teret kod objašnjavanja zbog čega neki osuđuju *samo* izraelsku okupaciju a čak se i ne osvrću na neuporedivo brutalnije i manje opravdane okupacije. Niti bi se palestinski terorizam obavezno prekinuo, ako bi Izrael vratio i poslednji santimetar zemlje koju je okupirao, braneći se od jordanske i egipatske agresije 1967. godine. Pre svega, palestinski terorizam je postojao i pre okupacije, i predstavljao je odabranu taktiku. Početkom 1920-ih, Jevreji-cionisti, kao i ne-cionisti, bili su meta terorističkih napada. Terorizam se pojačao 1930-ih, i nastavio se i kada je Izrael postao država – ali pre nego što je okupirao Zapadnu Obalu i Gazu. Između 1951. i 1955, fedajini su ubili skoro hiljadu izraelskih civila u preko-graničnim napadima. Među terorističkim napadima protiv izraelskih civila *pre* okupacije Zapadne Obale i Pojasa Gaza, bili su i sledeći: masovno ubistvo jedanaest putnika u autobusu koji je vraćao ljude sa odmora u Eilat 1954. (teroristi su prvo ubili vozača, a zatim su ušli u autobus i ubili putnike jednog po jednog), i pucnjava po deci i tinejdžerima u sinagogi 1955. godine, pri čemu je četvoro dece ubijeno, a petoro ranjeno. Ovaj drugi napad je bio sličan bombaškom napadu KuKluksKlana na crnačku crkvu u Alabami, kada je ubijeno četvoro dece.

Hamas, Hezbala i druge grupe fronta odbijanja su se zarekle da će nastaviti sa terorizmom čak i ako okupacija bude prekinuta. Nedavno ispitivanje na Nadžah Univerzitetu u Nablusu je ustanovilo da „87% ispitanih Palestinaca podržava nastavak terorističkih napada“ a „87,5% je za 'oslobađanje cele Palestine'“. Ukoliko osnivanje palestinske države na Zapadnoj Obali i u Gazi bude rezultat terorizma, zašto terorizam ne bi i dalje bio korišćen u cilju ostvarivanja onoga što velika većina Palestinaca želi? Kao što je Tomas Fridman napisao neposredno posle objavljivanja rezultata ovog ispitivanja:

Ne može se verovati Palestincima koji koriste bombaše-samoubice da bi razneli Izraelce tokom Seder Pesaha, a koji potom izjave: „Samo prekinite okupaciju i sve će biti u redu“. Nijedan normalan Izraelac ne bi poverovao da Jaser Arafat, koji se koristio bombašima-samoubicama kada je smatrao da je to za njega korisno, neće pribeći istom sredstvu ako bi dobio Zapadnu Obalu, a neko od njegovih ljudi počeo da traži Tel Aviv. Palestincima se još uvek ne može verovati da će kontrolisati svoju teritoriju, ako bi se Izrael sa nje povukao.

Fridman je na kraju postavio retoričko pitanje koje bi i svi ne-Izraelci trebalo da postave sebi: „Da li biste bili saglasni da se Jaseru Arafatu poveri da održava red u mestu u kome živite“?

Da li je Izrael poricao Palestincima pravo na državu?

OPTUŽBA

Izrael je palestinskom narodu, koji državu zaslužuje više od bilo kog okupiranog i naroda bez države, odri-cao pravo na državu.

TUŽITELJI

„Izraelski ciljevi su jasni jer, kao što su cionisti i vođe Izraela iskreno govorili tokom nekoliko generacija, palestinski nacionalni zahtevi nisu ni prihvatljivi niti osnovani... Zajedno sa Izraelom, SAD su se odlučno protivile ideji nacionalnog samoopredeljenja“. (Edvard Said i Kristofer Hičens)

„Zašto Evropljani nemaju toliko saosećanja sa Tibetancima, Čečenicima ili Kurdima, koliko imaju prema Palestincima?

„Ovo je još jedan izopačen skok, jer kada bi Zapad za Palestine učinio onoliko koliko je učinio za Kurde u Iraku, Jaser Arafat bi zaista bio veoma srećan čovek. Osim toga, ni Sadam Husein ni kineska komunistička partija ne dolaze svakog meseca u glavne gradove Zapada da bi prosili (tačnije rečeno: učenjivali) i dobijali finansijska sredstva kojima održavaju svoje mašine ugnjetavanja i otimanja od Kurda i Tibetanaca. „Pa čak i da ovaj argument ima osnovu, i da Zapad čuti o zločinima koji se vrše nad ugnjetenim narodima, da li to čini Izrael manje krivim za zločine?

„U ovoj perverznoj logici postoji i paradoksalan poziv na nemoral. Oni koji podržavaju Izrael priznaju da se izraelsko društvo upustilo u nemoralan napor da podjarmi, opljačka i ugnjetava Palestine. Oni znaju da ono što rade nije moralno i legalno, a odabrali su da ih vodi poznati ratni zločinac koji ne taji svoju nameru da upotrebljava isključivo nasilje da bi svoju volju nametnuo okupiranom stanovništvu.

„Kada se ove jednostavne činjenice istaknu, podržavaoci Izraela poviču 'rasizam!' Kritikovanje ovih zločina postaje perverzni rasizam, dok slaganje sa njima, čak i njihova odbrana, postaje ispravno ponašanje. Nemoral se pretvara u moralni stav, ceo svet postaje 'polusvet', bratstvo zločina i u zločinu“. (Abdelvhab el-Efendi, viši istraživač Centra za proučavanje demokratije, Univerzitet Vestminster)

STVARNO STANJE STVARI

Dok su Jordan i Egipat držali ovu teritoriju, Palestinci nikada nisu tražili državu. Istorijski, oni su želeli da budu deo Sirije. Zahtev za palestinskom državom se pojavio kao taktika za eliminaciju jevrejske države Izrael. Štaviše, palestinski zahtev za državom i nezavisnošću nema ništa veću težinu, čak je i slabiji od zahteva Tibetanaca, Kurda, Baska, Čečena, Jermena u Turskoj i drugih grupa koje nemaju državu.

Pa ipak, zahtev Palestinaca je preskočio osnovnije zahteve iz jednog glavnog razloga: Palestinci su privukli svetsku pažnju tako što su poubijali hiljade nevinih ljudi, dok Tibetanci nikada nisu pribegli terorizmu, a ostale grupe su samo povremeno i lokalno primenjivale terorizam – što međunarodna zajednica nije nagradila tako bogato kao što je nagradila palestinski terorizam. Uspeh Palestinaca u skretanju pažnje sveta nije im, međutim, obezbedio državu, jer ni Izrael ni Sjedinjene države nisu bili spremni da nagrade terorizam na način na koji su to učinile Ujedinjene nacije, Evropska zajednica, Vatikan i drugi.

DOKAZ

Kada se pogledaju činjenice, zahtev Palestinaca je mnogo slabiji od zahteva drugih grupa bez države. Zbog čega onda krajnja levica, naročito evropska levica, zajedno sa krajnjom desnicom, zastupa palestinsku stvar, dok skoro potpuno zanemaruje neuporedivo jače slučajeve kao što su Tibetanci, Kurdi i drugi narodi bez države? Po svim objektivnim i moralnim standardima, zahtevi Tibetanaca i Kurda – da se ograničimo samo na dve grupe bez države – mnogo su osnovaniji od zahteva Palestinaca. Mnogo je više Tibetanaca i Kurda koji nemaju državu u poređenju sa Palestincima koji nemaju državu. Prema Tibetancima i Kurdima se postupalo mnogo surovije nego što se postupalo prema Palestincima. Već postoji jedna država u kojoj su Palestinci većina, dok Tibetanci i Kurdi nemaju takvu državu.

Tibetanci su primenjivali samo zakonska i legitimna sredstva kada su tražili promenu stanja, a Kurdi su se na početku takođe oslanjali na takva sredstva, dok su se Palestinci od samog početka posvetili zločinima protiv ljudskosti i ciljali najpovredljivije civile. Tibetanci i Kurdi su oduvek tražili nezavisnost i državnost, dok su Palestinci imali više prilika da to postignu, počevši od *Pil izveštaja*, podele od strane Ujedinjenih nacija, jordanske i egipatske okupacije i ponuda koje su im predate u Kemp Dejvidu i u Tabi. Palestincima nikada država nije bila cilj – osim kao sredstvo uništenja Izraela.

Po međunarodnom pravu, zahtevi Kurda i Tibetanaca su daleko jači od zahteva Palestinaca. Palestinci su redovno podržavali stranu koja je izgubila svaki rat u dvadesetom veku, uključujući i Prvi svetski rat, Drugi

svetski rat, izraelski Rat za nezavisnost, rat u Zalivu, dok se Tibetanci i Kurdi nisu pridružili zlu nacizma, terorizma i sadamizma. Većina Palestinaca podržava uništenje jedne od članica Ujedinjenih nacija, dok ni Tibetanci ni Kurdi ne zahtevaju uništenje bilo koje države.

Pa ipak, uprkos više obavezujućim zahtevima Tibetanaca i Kurda, nijedna grupa nije stekla priznanje od strane Ujedinjenih nacija, Evropske zajednice, Vatikana ili bilo kog drugog zvaničnog tela. Štaviše, intelektualci, kako krajnje levice tako i krajnje desnice, uglavnom ignorišu njihove zahteve. Ti selektivni moralisti imaju veliki problem, jer podržavaju manje osnovan slučaj, a zanemaruju onaj osnovaniji, jači.

Palestincima su njihove vođe sprečile osnivanje države. Oni su redovno odbijali ponude za osnivanje države. Istoričar Beni Moris piše o „instinktivnom odbacivanju koje se kao crni konac provlači kroz palestinsku istoriju“. Izrael je bio spreman, i danas je spreman da Palestincima ponudi državu, u zamenu za iskreni napor palestinskih vlasti u suzbijanju terorizma od strane onih Palestinaca koji su posvećeni nastavljanju terorističkih zločina protiv ljudskosti, sve dok Izrael ne bude uništen. To je savršeno razuman uslov, koji bi postavila svaka demokratska zajednica suočena sa opasnostima koje se mogu porediti sa onima sa kojima je suočen Izrael.

Preveo Brane Popović

Alen Deršović rođen 1. septembra 1938. je američki advokat, pravnik i pisac. Stručnjak je na polju američkog ustavnog i krivičnog prava, kao i građanskih sloboda. Deo karijere proveo je na Pravnom fakultetu Univerziteta Harvard, gde je 1967, sa svojih 28 godina, postao najmlađi redovni profesor u istoriji.

Duh živopisne dorćolske mahale

*Posthumno objavljena knjiga advokata
Davida Dače Alkalaja „Moja Jalija” o
životu i običajima jevrejskog stanovništva,
o konkretnim porodicama i sudbinama na
Jaliji*

Deo Beograda u kojem su živeli isključivo Jevreji zvali su Jalija što je značilo priobalje ili zemljište pored reka. Jalija je deo starog Dorćola za vreme turske vladavine Beogradom, a zahvatala je prostor od Malog Kalemegdana, Stare električne centrale, sa jedne strane i od Ulice cara Dušana do dunavske obale, sa druge strane.

O svakodnevnom životu ove mahale posthumno je objavljena knjiga „Moja Jalija” Davida Dače Alkalaja, koju su priredili Mirjana Belić Koročkin Davidović i Radivoje Davidović, u izdanju „Čigoje”, na osnovu Alkalajevih tekstova objavljenih u raznim biltenima.

David Alkalaj svedoči o životu konkretnih porodica i sudbina na Jaliji: o tome kako se nekada družilo, učilo, brinulo, dugovalo mesaru i bakalinu, kako su se za praznik pravili kolači i iznosile na prodaju polovne igračke. Saznajemo i o ustrojstvu same Jalije, sinagoga, školama, ali i stoletnom dudu i kulturnoj Kući sa sedam podruma.

– David Alkalaj rođen je 1897. u jevrejskoj učiteljskoj i sveštenečkoj porodici na Dorćolu. Pravni fakultet u Beogradu završio je za tri godine. Kao rezervni oficir jugoslovenske vojske za vreme Drugog svetskog rata odveden je 1941. u zarobljeništvo u Osnabruk. Nemci su mu odveli ženu i sina u logor na Sajmištu iz kojeg se nisu vratili. Marta 1945. godine u tek obnovljenoj Jevrejskoj opštini osnovao je jevrejsku menzu za siromašne. Uspostavio je kontakt sa Svetskom organizacijom Džoint koja je slala pomoć najugroženijim porodicama. Za Savezni zavod za statistiku uradio je spisak žrtava rata od 1941. do 1945. godine. Kao ugledni advokat izabran je za branioca u procesima protiv ratnih zločinaca – kažu priređivači knjige.

Alkalajev zapis ukazuje da su Jevreji naseljavali Jaliju još u 16. veku pa otuda i drugi naziv – Jevrejska mala (mahala).

– Ulice su u tom kraju bile uske, krivudave, noću jedva osvetljene uz svetlo iz fenjera. Danju je bilo živo sa mnoštvom trgovaca koji su radili ili sedeli ispred

svojih dućana u Banatskoj, Jevrejskoj, Dubrovačkoj, Solunskoj i Ulici Visokog Stevana. Preko nedelje bilo je tiho, a živo subotom ili za vreme jevrejskih praznika, kao i zimi kada su priređivani vašari. Za vreme praznika Purim na ulicama su maskirani Jevreji dočekivali Beograđane, gosteći ih raznim đakonijama – navodi autor.

Posle dolaska Austrijanaca, na Jaliju se doseljava veći broj Jevreja. Pored sefardske, osnovana je i askenaška opština. Za vreme okupacije Beograda u Drugom svetskom ratu, veliki broj Jevreja odveden je u logore gde su izgubili život. Danas u ovom delu Dorćola skulptura Nandora Glida „Menora u plamenu” podseća na njihovo stradanje iz vremena Holokausta.

Jalija nikad nije bila geto, navodi pisac knjige. „Za Jaliju je geto samo pojam o prostoru, kutak u kojem se se Jevreji osećali najprijatnije. Jalijskim sokacima provejavao je duh slobode, jedinstva, međusobnog razumevanja. Ni u jednom parčetu Beograda nije se slobodnije disalo, nego što je to bilo na Jaliji... Kad silazite po suncu i prašini na dunavsku plažu nećete ni slutiti da je ova poljana bila poprište svakodnevnih vrlo ozbiljnih tuča jevrejske i srpske omladine. Nije to bio nikakav organizovani antisemitizam, niti neka osobita mržnja. Bilo je u običaju da se omladina iz jevrejskog kvarta svaki dan tuče sa omladinom iz drugog kvarta. Bile su čuvene bitke između Palilulaca i Dorćolaca. Tako su bile u običaju tuče između srpskih i jevrejskih mladića sve dok ne bi bilo razbijenih glava i žandarmerijske intervencije”, piše Dača.

„Nisu Jaliju činili samo kućerci iskrivljeni i nesimetrični s velikim avlijama u kojima se protežu lepe zumbula i ruža. Nisu je činili ni samo uski sokaci, mrtvi i bez izlaza, s prolazom kroz tuđe dvorište. Ni sama turska kaldrma, kriva i šiljkasta. Pa ipak je svaka ta kućica sa trbušastom fasadom, svaki stub sa prljavom lampom neodvojivi deo Jalije, njen žig i njen pečat. Jalija ne bi bila Jalija da su u njoj lepe građevine na sprat, čvrste, sigurne i stabilne, lepe kao one na Terazijama ili u Ulici kneza Mihaila. To je lik Jalije: maleno, nisko, siromašno, jedno, pohabano, staro, dotrajalo. Pa ipak je to samo njen spoljni deo, njena kora, njena fasada. Za stranca je to sumorni pejzaž koji pre rastužuje nego što oduševljava”, čitamo u knjizi o starom duhu našeg grada.

Autor opisuje običaj da su pre polaska u prvi razred sva deca na Jaliji počašćena medenom lepinjom. Med je bio znamenje uspeha u školi. To je doba kada se posle srpske škole hitalo na dva časa jevrejske veronauke. „S komadom hleba sa pekmezom i knjigom u ruci, Jevrejčići su, uz kikot i igru, veselo silazili s Dorćola. Zar to nije bila tortura za dečicu, koja su bila umorna i željna vazduha i sunca. Tada se niko nije bunio. Bilo je to više nego prirodno, ne samo za učenike, već i njihove roditelje”, navodi Alkalaj.

On je pet godina bio predsednik Jevrejske opštine Beograd, a zatim potpredsednik Saveza jevrejskih opština Jugoslavije. Učestvovao je u iseljavanju Jevreja u Izrael (1948–1951), a sa drugom suprugom i kćerkom, 1950. godine iselio se u Izrael. Bio je 15 godina šef Odseka za pravедnike u Jad Vašemu, državnom institutu za statistiku jevrejskih žrtava fašizma. Umro je u Jerusalimu 1981. godine.

Kada je nakon odlaska u Izrael posetio Jaliju, videvši srušenu sinagogu rekao je da je ona bila simbol Jalije, „njena duša, rezonanca njene tuge i njenih radosti, učitelj i utešitelj njihove dece, tih čestitih i siromašnih jalijskih Jevreja. To je bilo mesto za jevrejski muzej...”. Pominje da je Jalija uvek bila na prvom udaru. Svi okupatori dolazili su velikom rekom i pogadali je, bilo da su u pitanju turska đulad ili austrijska flotila.

Na Jaliji su, pored Hajima Daviča, prvog prevodioca sa španskog jezika u Srbiji, živeli slikari Leon Koen, Moša Pijade i Bora Baruh. Jalija je bila inspiracija piscima koji su je opisali u svojim pripovetkama: Stevanu Sremcu, Branislavu Nušiću, Milutinu Uskoviću...

Politika

Dorćol, Jevrejska ulica

O Davidu Dači Alkalaju

Daču Alkalaja smo Ana Šomlo i ja upoznali negde u proleće 1958. godine, prilikom našeg prvog dužeg boravka u Izraelu od 1957. do 1959. Živeli smo u Jerusalimu. Svako veče smo išli u bioskop. To nam je bila večernja zabava. Nismo imali mnogo poznanika.

Ne sećam se ko nas je povezao sa Dačom. Bilo je to u proleće 1958. Već nakon prvog susreta osetili smo uzajamnu simpatiju. On je stanovao u Baki, u jednoj arapskoj kući sa ženom i kćerkom. Međutim, bio je nekako odvojen od njih u sobi koja je odisala simpatičnim neparom, punoj knjiga. Dogovorili smo se da ga posetimo sledećeg petka. I to smo nastavili da radimo mesecima svakog petka, kada bioskopi u Jerusalimu ne rade.

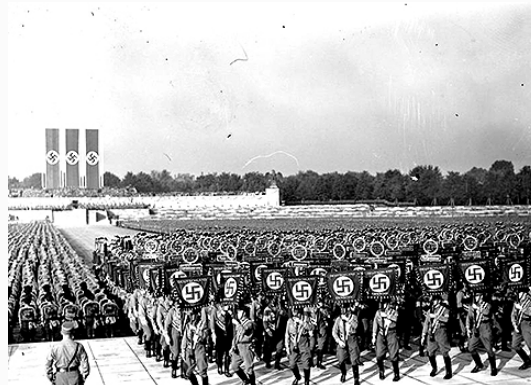
Dača je bio izuzetno prijatna ličnost, elokventan, zanimljiv. Pričao nam je o svom životu, tragediji koja ga je zadesila u ratu, ali najviše je voleo da razgovaramo o političkoj situaciji u Beogradu. Napustio ga je 1950. Poveo je aliju u Izrael po savesti i dužnosti, mada nije bio siguran da li je taj korak najbolji za njega lično...

I.N.

Ivan Ivanji

Nacionalsocijalistička nemačka radnička partija

SRPSKI POLITIČARI U VERBALNIM OBRAČUNIMA UOBIČAVAJU DA NEMUŠTO I NEUPUČENO KORISTE POJMOVE "NACISTI", "NACISTIČKI", "ESESOVCI" ILI "SS ODREDI" UZ SPORADIČNA POREĐENJA NEISTOMISLJENIKA SA HITLEROM, KAKO JE NASTALA I KAKO JE BILA ORGANIZOVANA NACIONAL-SOCIJALISTIČKA NEMAČKA RADNIČKA PARTIJA (NSDAP), ŠTA JE BIO SS I ZBOG ČEGA JE SVAKA SLIČNOST SA NEKOM NAŠOM PARTIJSKOM ORGANIZACIJOM SLUČAJNA

Nacionalsocijalistička nemačka radnička partija (NSDAP) po završetku Prvog svetskog rata imala je tek šačicu pristalica. A onda je za nekoliko godina postala najveća stranka u zemlji, uvela partijsku diktaturu, povelu Nemačku u rat protiv celog sveta u kome je stradalo preko šezdeset miliona ljudi. U početku pobedonosni NSDAP je za sobom ostavio razorenu, poraženu i okupiranu zemlju.

Sve je počelo kada je bravarski majstor zaposlen u Nemačkoj državnoj železnici Anton Dreksler (1884–1942) zajedno sa nešto obrazovanijim i pismenijim sportskim novinarom Karlom Harerom (1890–1926) 5. januara 1919. osnovao Nemačku radničku partiju (DAP). Predstojali su izbori za ustavotvornu skupštinu republike, nastale posle pada nemačkog carstva poraženog u Prvom svetskom ratu, a Dreksler nije bio zadovoljan najavljenom politikom velikih radničkih stranaka, Socijaldemokratske i Komunističke partije.

Obaveštajni oficir Karl Majr (1883–1945) poslao je tada kao svog agenta kaplara Adolfa Hitlera da ispita o čemu se tu radi i da se po potrebi učlani u DAP. Majrova jedinica se zvala Propagandna organizacija, pretežno je radila protiv "boljševizacije" nakon propalog pokušaja da se u Bavarskoj osnuje Sovjetska republika (*Räterepublik*). Verovatno je iza njega stajala britanska tajna služba. Ako je bilo tako, nije ni prvi ni poslednji put da su britanske ili američke službe finansirale nešto što će se ubrzo okrenuti protiv njih.

Adolf Hitler se učlanio u DAP i dobio člansku kartu broj 7. Već 24. februara je protiv Drekslerove volje zakazao masovni zbor sa parolom "Šta nam je činiti" u čuvenoj

minhenskoj pivnici "Hofbräuhaus". Hitler je pročitao svoj program od 25 tačaka i objavio promenu imena stranke u Nacional-socijalistička nemačka radnička partija – NSDAP. Da se ne bi saznalo da je u početku bilo veoma malo članova, nove članske karte počele su da se izdaju od broja 500. Hitler je sebi izdao člansku kartu broj 555.

Među 25 tačaka partijskog programa NSDAP dve su bile najvažnije: ideja apsolutnog ujednačavanja politike i društva za šta je korišten termin *Gleichschaltung* (preuzet iz elektroprivrede gde obeležava pokretanje električne struje u jednom određenom smeru pritiskom na jedno dugme) i "princip vođe" (*Führerprinzip*) – bespogovorna poslušnost naroda nadležnom rukovodiocu, koji opet polaže račune svom rukovodiocu i tako sve do vrhovnog rukovodioca, vođe, firera Adolfa Hitlera. Tako je autoritet svakog rukovodioca, vođe bio usmeren nadole a odgovornost nagore.

Na izborima za ustavotvornu skupštinu Nemačke posle Prvog svetskog rata, stara, etablirana Socijaldemokratska partija Nemačke (SPD) dobila je 37,9 odsto glasova, nova Nezavisna socijaldemokratska partija Nemačke (USDP) osnovana zbog nezadovoljstva isuviše blagim nastupima starog rukovodstva SPD-a 7,6 odsto, levo-liberalna Nemačka demokratska partija (DDP) 18,6 odsto glasova, a katolička partija Centar 19,7 odsto. Komunistička partija Nemačke je bojkotovala izbore jer su 15. januara te godine ubijene njene vođe Roza Luksemburg (1871–1919) i Karl Libkneht (1871–1919). Ustavotvorna skupština u Berlinu nije mogla bezbedno da radi, pa je održana u Vajmaru od 6. februara do 21. maja 1920. godine, i zbog toga se država nastala na osnovu njenih odluka, obično naziva Vajmarskom republikom.

U to doba NSDAP je bio politička marginalna sekta na koju niko nije obraćao pažnju.

Hitlerov pokušaj puča

Mada su mu ciljna grupa bili sve nezadovoljniji radnici, pa su tako u nazivu NSDAP dominirali pojmovi "socijalistički" i "radnički", Adolf Hitler je već pre toga shvatio da ne može da postigne politički uspeh okružen čestitim, neobrazovanim radnicima. Počeo je da radi na pridobijanju poznatih ličnosti. Među prvima je uspeo da u svoju partiju učlani vojnog pilota sa najvišim odlikovanjima iz Prvog svetskog rata Hermana Geringa (1893–1946). Njemu je poverio osnivanje partijskih paravojnih jedinica, grupa batinaša sa vojničkom disciplinom. Malo kasnije mu je prišao pisac i doktor književnosti Jozef Gebels (1897–1945), koji je pokrenuo propagandnu mašineriju za obraćanje širim slojevima društva i pokazao se kao odličan organizator. Novi važan član postao je i daroviti arhitekta Albert Šper (1905–1981), u početku reditelj sve većih partijskih skupova, kasnije projektant mnogih Hitlerovih građevina, a za vreme rata organizator vojne proizvodnje. Poručnik Rudolf Hes (1894–1987), koji je rođen u Egiptu u bogatoj nemačkoj porodici, priključio se NSDAP-u 1920. godine, bio Hitlerov lični sekretar, kasnije ministar bez portfelja. Dobio je zvaničnu titulu "zamenik firera".

Hitler je bio nestrpljiv, razvoj partije činio mu se isuviše spor. Trebalo mu je nešto što će gromoglasno da odjekne. U Bavarskoj je već imao priličan broj pristalica. Vladalo je veliko nezadovoljstvo zbog rastuće inflacije. U dogovoru sa

generalom Erihom Ludendorffom (1865–1937), koji je za vreme Prvog svetskog rata bio komandant pozadine, odlučio je da sruši vladu u Berlinu. NSDAP je već bio zabranjen u nekim pokrajinama Nemačke, a pretila mu je zabrana u celoj zemlji. Osmog novembra 1923. Uveče, Hitler je sa pristalicama upao na skup bavarske političke elite u minhenskoj pivnici "Bürgerbraukeller", popeo sa na stolicu, pucao revolverom u plafon, objavio raspuštanje zakonite bavarske vlade i pozvao na "marš na Berlin" (ugledao se na uspeli Musolinijev marš na Rim). Sutradan ujutro krenuo je sa pristalicama prema centru grada, uspeo da razoruža odred od tridesetak policajaca, ali je naleteo na otpor vojske koja je otvorila vatru sa jednim topom i mitraljezima. Poginulo je četrnaest demonstranata, ostali su se delom razbežali, delom su bili pohapšeni, među njima i Hitler i Ludendorff. Gering je uspeo da pobjegne u Austriju.

Hitler i Ludendorff su optuženi za veleizdaju. Hitler je osuđen na pet godina blagog zatvora sa mogućnošću ranijeg pomilovanja, Ludendorffu je oprošteno krivično delo "zbog ranijih velikih zasluga za otadžbinu". Hitler je u zatvoru napisao svoju programsku knjigu, zapravo razradu svojih ranijih 25 tačaka nacističkog partijskog programa pod naslovom *Moja borba (Mein Kampf)*. Sada je cela Nemačka znala za NSDAP i njegovog vođu Adolfa Hitlera.

Iskorak ka vlasti

Pošto je izdržao deo zatvorske kazne, Hitler je pušten na slobodu decembra 1924. U februaru 1925. nanovo je osnovao NSDAP, ali ovog puta sa naglašenim principom da je na čelu partije vođa, to jest on. Sve do tridesetih godina bila je tek jedna od nekoliko antisemitskih partija, njena popularnost je rasla pre svega među zemljoradnicima, više u manjim mestima nego u velikim gradovima. Od 1925. do 1930. broj članova porastao je od 27.000 na 130.000, ali je na izborima 1928. godine partija dobila samo 2,6 odsto glasova.

To se kroz dve godine senzacionalno promenilo zahvaljujući pre svega svetskoj ekonomskoj krizi koja je teško pogodila Nemce. Broj nezaposlenih je rastao kao nikad dotad, proizvodnja se prepolovila. Socijaldemokratska i Komunistička partija su se pretežno bavile uzajamnim napadima. One su kratkovidno prevideli da nezaposleni više neće glasati za njih, nisu shvatale opasnost koja im preti od Hitlera. Pošto je predsednik Republike, Paul fon Hindenburg (1874–1934), raspustio parlament i raspisao vanredne izbore za 14. septembar 1930, NSDAP je dobio 18,3 odsto glasova. Osim toga je u dve nemačke pokrajine, u Tiringiji i Braunšvajgu, ušla u koalicione vlade. Time je rešen jedan po Adolfa Hitlera neprijatan problem: on je 1925. zatražio i dobio otpust iz austrijskog državljanstva, postao građanin bez državljanstva, znači, on lično nije mogao ni za šta da bude izabran u Nemačkoj. U Braunšvajgu je 26. februara 1932. položio zakletvu na pokrajinski i nemački ustav, naimenovan za savetnika vlade, i dobio je nemačko državljanstvo.

U Nemačkoj se mnogo malih partija borilo za prevlast, a disciplinovani NSDAP je dobijao pristalice u praktično svim društvenim slojevima. Na čelu koalicionih vlada Vajmarske republike smenjivali su se Hajnrih Brining (1895–1970) kao konzervativni katolik, general Kurt fon Šlajher (1892–1934),

koji je predlagao predsedniku Hindenburgu neku vrstu vojnog puča, pa je, pošto to nije prihvaćeno, dao ostavku. Nacionalni konzervativac Franc fon Papen (1879–1969) od juna do decembra 1932. već je bio predsednik manjinske vlade. Početkom 1933. tajno se sastajao sa Hitlerom, pa je predsedniku Hindenburgu predložio novu vladu na čelu sa NSDAP-om. Hindenburg u početku nije hteo ni da čuje za takvo rešenje, o Hitleru je prezirivo govorio kao o "češkom kaplaru". Papen ga je ubeđivao da će Hitlera "uramiti" sa konzervativnim ministrima, za dva meseca "stisnućemo Hitlera u čošak da će samo da zaškripi!". Stari, već pomalo senilni Hindenburg, najzad je popustio i 30. januara 1933. imenovao koalicionu vladu sa Hitlerom kao predsednikom, a Papenom kao potpredsednikom.

Firer

Herman Gering je već od 30. avgusta 1932. postao predsednik nemačkog parlamenta, Rajhstaga, jer je NSDAP postao najjača među desetak partija. Imao je zadovoljstvo da pet meseci kasnije svog partijskog šefa Adolfa Hitlera uvede u poziciju kancelara – predsednika vlade – Nemačke.

Stav nemačkih krupnih kapitalista prema NSDAP-u se u međuvremenu promenio. Sve dok partija nije došla na vlast, nervozno su pitali šta znači ono "socijalistička" i "radnička" u njenom imenu. Dobili su zadovoljavajuće objašnjenje da niko bolje od nje neće povesti borbu protiv "bauka komunizma". Borba protiv konkurentskog jevrejskog kapitala nije zasmetala moćnicima kakvi su bili Krup (*Krupp*, dinastija industrijalaca koja od početka 19. veka kontroliše industriju čelika, za vreme Prvog svetskog rata oružja, što je Versajskim ugovorom zabranjeno, pod Hitlerom opet, pre svega oružja), Tisen (*Thyssen*, takođe stara industrijska porodica koja je pre svega ovladala proizvodnjom uglja, mašina i oružja), Simens (Karl Fridrih fon Simens od 1919. šef firme *Siemens & Halske*, najvećeg elektrokoncerna na svetu) i drugi.

Postoji mnogo teorija zašto je antisemitizam postao jedna od osnovnih ideja vodilja NSDAP-a, do te mere da je za vreme Drugog svetskog rata istrebljenje Jevreja postalo gotovo osnovni cilj. Ja mislim da presudna nisu bila Hitlerova lična antisemitska osećanja. Među nemačkim masama postojalo je snažno protivljenje kapitalizmu i njegovim predstavnicima, što je išlo u korist komunistima i socijaldemokratama. Valjalo je skrenuti mržnju sa Krupa, Tisena, Simensa i njima sličnih na nekog drugog, recimo na Jevreje. To nije bilo teško. Prosečni Nemačkanin se uz visoke kamate zaduživao u malim jevrejskim bankama, trošio s mukom zarađene pare u jevrejskim robnim kućama i radnjama, nije razmišljao o proizvodnji čelika na veliko, vlasnicima rudnika uglja, proizvođačima elektromotora. Umesto pojma "kapitalizam", Hitlerova propaganda uvela je kao neprijatelja naroda "jevrejski plutokratizam" (vladavina novca), kao krivca za sva lična zla koja pogađaju pojedinca.

U parlamentu Nemačke je 1933. godine, pored većinskog NSDAP-a, postojao i niz drugih partija. Za 5. mart te godine zakazani su novi parlamentarni izbori, međutim tokom noći 27. na 28. februar izgorela je zgrada Rajhstaga. Komunisti su optuženi da su oni to učinili, a tek je kasnije dokazano da su palikuće bili sami nacisti da bi mogli da proglašavaju vanredno stanje. Na izborima su svejedno ostali ispod željene apso-

lutne većine, dobili su 43,9 odsto glasova, socijaldemokrate 18,3, komunisti 12,3 odsto, ostatak je otišao na šest sitnijih partija. Komunistima okrivljenim za požar oduzeti su mandati na osnovu novog Zakona za zaštitu naroda i države. Jedino su socijaldemokrate glasale protiv. Hitler je imao apsolutnu većinu. Sada je nasuprot vladavine NSDAP-a formalno stajao samo još senilni predsednik Republike Hindenburg. On je umro avgusta 1934. Parlament je izglasao jedinstvo funkcija predsednika Republike i predsednika vlade.

Posle četvrt stoleća borbe, Adolf Hitler je postao vladar Nemačke. Zahtevao je da mu se obraćaju kao vođi – on je bio *Führer*. Po rođenju katolik, po ubeđenju ateista, govorio je da je providenje tako odlučilo.

Partijska i arijevska država

Posle Vajmarske republike Nemačka je pretvorena u partijsku državu. NSDAP je bio izvor vlasti, postavljao vladu, komandu vojske, praktično uređivao sve vidove života. Zbog toga je pod svojim vođstvom osnovao i posebne organizacije za dečake (*Hitlerjugend*), partijske organizacije za devojke, žene, nastavnike, docente, imao je korpuse vozača automobila, jahača i avijatičara, poljoprivrednika, advokata i svih ostalih grupacija. U toj partijskoj strukturi bile su i paravojne formacije SA i SS. Umesto sindikata osnovan je Nemački front rada, u koji su bili učlanjeni i poslodavci i radnici.

Razvoj članstva pokazuje rast NSDAP-a: krajem 1919. partija je imala 64 člana, krajem 1923. godine 55.787, krajem 1933. – kad je već bila na vlasti – oko 3.900.000. Taj razvoj je logičan, jer se nikakva funkcija, niti bolje radno mesto nisu mogli dobiti bez članstva u partiji. Zakonom od 22. septembra 1933. osnovana je Imperijalna komora za kulturu (*Reichskulturkammer*), koja se sastajala od sedam komora za pisanu reč, muziku, likovne umetnosti, pozorište, film, štampu i radio. Uslov za članstvo bio je dokaz o pripadnosti arijevske rasi. Time su praktično iz poslovnog i umetničkog života isključeni pre svega Jevreji. Niko nije mogao javno da se bavi jednom od tih delatnosti ukoliko nije bio član odgovarajuće komore, a to je značilo strogu kontrolu partije. Hitler je sve to nagovestio svojim partijskim programom od 25 tačaka i razradio u knjizi *Moja borba*. Ako je neko mislio da je to samo zbir fraza, da će se NSDAP ponašati drugačije kad dođe na vlast, kasno je shvatio da je pogrešio. To je bilo ostvarenje principa *Gleichschaltung*.

Upravnici zgrada

Zakonom je određeno da brigu o stambenim zgradama povedu "upravitelji blokova" (*Blockleiter*), narodski su upravitelja nazivali "blokvert". Blokverti su bili zaduženi za 40 do 60 domaćinstava, znači, za jednu veliku ili nekoliko manjih zgrada, na selu za jedno veće ili nekoliko manjih imanja. Trebalo je da se brinu o svemu: čistoći i osvetljenju stepeništa i zajedničkih prostorija ili postavljanju državnih i partijskih zastava. Za vreme rata značaj tih osoba se povećao, jer su delile karte za namirnice, starale se o zamračenju, odlasku stanara u skloništa, postavljanju požarnih itd. Blokvert je mogao da bude muškarac koji je dokazao da je čist arijevac, a ako je u dve generacije pre njega bilo "nearijevaca" (Jevreja ili Cigana), nije dolazio u obzir.

Polagao je zakletvu na Adolfa Hitlera. Smatrao se najnižim činom u partijskoj hijerarhiji. Uputstvo mu je bilo "da se brine o svemu i da sazna sve".

Snaga kroz radost

U zemlji pod upravom NSDAP-a u principu je svako imao pravo na dve do tri nedelje godišnjeg odmora, a radilo se šest dana nedeljno. Međutim, za partiju je bilo nezamislivo da se građani odmaraju, zabavljaju i lepo provode bez kontrole. Zbog toga je novembra 1933. osnovana organizacija Snaga kroz radost (*Kraft durch Freude*). Ona je organizovala posete pozorištima, koncertima, igrankama, kurseve gimnastike, plivanja, šivenja, izlete, putovanja. Govorilo se da je sve to dar države i partije narodu, ali zapravo je cilj bio da bude što manje slobodnog vremena bez kontrole.

Odmah posle dolaska na vlast naređeno je da se konstruiše mali, jeftini "narodni" radio (*Volksempfänger*). Rečeno je da je to dar Nemcima, jer je bio jeftin, a pretplata niska. Hvatili su samo srednje i duge talase. Smisao je bio da se ne mogu slušati strane emisije.

Po dolasku na vlast Hitler je naredio da se što pre napravi i jeftini automobil za narod. Zadatak je prihvatio slavni inženjer Ferdinand Porše (1875–1951) i već 1935. Hitleru poklonio uzorak malog automobila koji su krstili kao "narodna kola" (*Volkswagen*), a narod ga je zbog izgleda nazvao "buba" (Käfer). Još i danas na ulicama vidamo razne tipove bube ili se divimo modernim modelima poršea. Ko bi se setio bliske veze Ferdinanda Poršea i Adolfa Hitlera?

Upitna lustracija

Organizaciona struktura NSDAP-a, još u miru sprovedena kontrola svakog segmenta života, princip apsolutne poslušnosti u odnosu na vođu, pomogli su da se Nemačka u toku svojih osvajajčkih ratova, a zatim jednog poraza za drugim, održi mnogo duže nego što se dalo očekivati. Još pre rata partija se zalagala i za "neodržavanje nevrednog života", što je značilo ubijanje debilne dece u državnim bolnicama bez obzira na rasu i poreklo. Bio je to dobar uvod u masovna ubistva u koncentracionim logorima, za gasne komore. Organizator je bio NSDAP, SS je bio organizacioni deo te partije, a blokvarti su prijavljivali skrivene Jevreje i svakog ko je nešto govorio protiv režima.

Posle poraza Hitlerove Nemačke osnovan je Kontrolni savet sa sedištem u Berlinu u koji su ušli predstavnici pobedničkih sila SAD, SSSR, Velike Britanije i Francuske. Taj savet je donosio zakone za okupiranu Nemačku. Zakonom broj 2 naređena je likvidacija NSDAP-a i svih njenih struktura i podorganizacija, kao i zaplena njene imovine. Sovjetski predstavnik je zbog početka Hladnog rata marta 1948. napustio taj savet, a posle toga su ga kao nepotrebno ukinule i zapadne sile. Nastale su dve nemačke države, zapadna SRN i istočna NDR sa sopstvenim zakono-davstvima.

Sud za glavne ratne zločince u Nirnbergu proglasio je SS kao zločinačku organizaciju, ali ne i NSDAP. Kontrolni savet je doduše doneo uredbe o "denacifikaciji" – danas bismo rekli "lustraciji". Pripadnike institucija iz vremena vladavine NSDAP-a trebalo je detaljnije proveravati. Teoretski im služba u novostvorenim demokratskim institucijama nije bila dozvoljena. Daleko bi odvelo da opišem na koji se sve način moglo izbeći da se bude proglašen

pobornikom nacionalsocijalizma. Nekoliko poznatih nacista provuklo se čak i u neposrednu službu prvog demokratskog predsednika vlade SRN Konrada Adenauera, u sudove i tužilaštva.

U istočnom delu Nemačke, koji se u početku zvao "sovjetska okupaciona zona", a posle Nemačka Demokratska Republika, denacifikacija se sprovedila daleko rigoroznije, mnogi su samo zbog članstva u Hitlerjugendu strpani u koncentracione logore. Naročito je problematično bilo što je sovjetska vojna vlast u tu svrhu koristila i nacističke koncentracione logore, na primer Buhenvald. To je za Memorijalni centar Buhenvald još i danas problem, jer taj period striktno treba odvojiti od hitlerovskog logora, a postoje i poštuvaoci "mučenika" koji su bili u sovjetskim logorima i na licu mesta žele da im ukažu počast.

Sa stanovišta istorije postojanje političke partije NSDAP kratkog je veka. Partija je trajala 26, a na vlasti bila 12 godina. Po zlu koje je nanela i sopstvenom narodu i gotovo celom svetu, do sada je sigurno jedinstvena pojava. Za nadati se da je niko nigde neće oponašati.

SS i SA

Da bi zaštitio svoje, a napadao tuđe partijske skupove, Hitler je jednom od svojih prvih saradnika, profesionalnom oficiru Ernstu Remu, poverio da januara 1920. organizuje paravojsnu grupaciju. U početku je promenila nekoliko imena, da bi se definitivno nazvala "odeljenje za juriš" – Sturmabteilung – poznatija po skraćenici svog naziva SA. Bio je to odred batinaša za zaštitu skupova NSDAP-a i ometanja drugih stranaka, kao i da se na ulici nije sa drugim grupama, pre svega sa komunistima.

Zanimljive su karijera i smrt Horsta Vesela (1907–1930). Vesel je bio istaknuti vođa jedinice SA u Berlinu, poginuo je u tuči sa grupom članova (komunističkog) Fronta crvenog saveza boraca. Propaganda NSDAP-a stilizovala je njegovu pogibiju kao mučeničku smrt, a pesma komponovana u njegovu čast, *Pesma Horsta Vesla* (*Horst Wessel Lied*), postala je nacistička himna koja se uvek svirala posle nemačke državne himne.

Pošto se ta organizacija isuviše proširila, preuzela isuviše zadataka, Hitler je 4. aprila 1925. kao svoju ličnu gardu osnovao novu "zaštitnu jedinicu" – *Schutzstaffel* – poznatiju po skraćenici SS.

U početku su jedinice SS bile deo SA i potčinjene njenom komandantu Remu, ali 1934. SS je razoružao SA, pogubio samog Rema i brojne visoke funkcionere, i postao samostalan. SA je i dalje postojao, ali u podređenom položaju.

SS se tokom vremena razgranao u više grupacija. Za upravljanje koncentracionim logorima osnovane su Formacije mrtvačkih lobanja (*Totenkopfverbände*). Te jedinice su nosile uniforme iste boje kao redovna vojska, ali sa mrtvačkim glavama na kragnama. Prilikom osvajanja Poljske, ubačene su da bi vršile nasilje kojeg je redovna vojska bila pošteđena.

Pored njih je postojao Opšti SS (*Allgemeine SS*). Njegovi pripadnici nisu bili kasernirani, pozivani su kad bi se ukazala potreba, nosili su crne uniforme, i zbog toga su narodski nazivani "crni SS".

Početkom rata u Poljskoj ukazala se potreba da se umesto Formacija mrtvačkih lobanja koriste vojno organizovane

jedinice, i osnovan je Oružani SS (*Waffen SS*). Njegovi pripadnici nosili su uniforme kao i vojska, ali sa mrtvačkim glavama na kragu i sa drugačijim nazivima činova. Taktički su bili podređeni vojnoj komandi, ali su bili bolje snabdeveni, u svakom pogledu privilegovani. Do kraja rata postavljeno je 38 divizija SS, krajem rata sa 594.443 pripadnika.

Dok su u redovnoj vojsci služili samo nemački državljani, u esesovske jedinice rado su primani i pripadnici drugih naroda, pa su za njih stvorene i posebne divizije. Za nas su zanimljive Divizija "Princ Eugen" u kojoj su bile pre svega banatske Švabe, i Divizija "Skenderbeg" u kojoj su služili Albanci. Te dve divizije korišćene su na teritoriji Srbije i Bosne i Hercegovine, počinili su mnoge ratne zločine. Manje je poznata Divizija "Kama" osnovana u Hrvatskoj, u istočnoj Slavoniji, uglavnom sa tamošnjim Švabama i Bošnjacima, jer ona je prebačena u Mađarsku, uključena u Diviziju "Horst Vesel" i ratovala na Istočnom frontu.

Za imperijalnog vođu SS-a (*Reichsführer SS*) Hitler je lično postavio Hajnriha Himlera (1900–1945). On je radi opšte kontrole osnovao Glavni ured za bezbednost rajha koji se sastojao od šest sekcija, a pod njim je bila i redovna policija. Gestapo je bio četvrta sekcija sa nazivom "borba protiv protivnika". Značajnija je bila Služba za bezbednosti (*Sicherheitsdienst* – SD), esesovska interna policija, istovremeno obaveštajna i kontraobaveštajna služba. Referat IV-B-4 sa Adolfom Ajhmanom na čelu bio je zadužen i za "konačno rešavanje jevrejskog pitanja", drugim rečima za Holokaust.

Pred kraj rata, počevši sa 1944. godinom, oružane jedinice SS tretirane su kao rod vojske, tako da su regrutovani mladići bez pitanja raspoređivani i u te divizije.

Himler je posle kapitulacije Nemačke 1945. godine izvršio samoubistvo. Sud u Nirnbergu je SS proglasio "zločinačkom organizacijom". Mnogi esesovci su takozvanim "pacovskim kanalima" uspeali da pobegnu u Latinsku Ameriku, među njima i Ajhman, koga je izraelska tajna služba kidnapovala da bi u Jerusalimu bio osuđen na smrt vešanjem.

Odrođena umetnost

Nemačka reč "entartet" počela se koristiti u medicini krajem 19. veka kao sinonim za "degenerisano". Nacional-socijalistički pogled na svet nazvao je modernu umetnost "odrođenom" koristeći istu reč – *entartete Kunst*. Kao "odrođeno" važno je u likovnoj umetnosti, muzici i književnosti sve što se razlikovalo od "nemačke umetnosti", pre svega naturalizam, ekspresionizam, dadaizam, fovizam, nadrealizam i svi mogući eksperimenti, takođe sve što je na bilo koji način bilo povezano sa umetnicima jevrejskog porekla..

Hitler (1989–1945) je već u svojoj programskoj knjizi *Moja borba* 1924. zapisao da je zadatak nacional-socijalističkog pokreta da "s obzirom na bolesni rast suludih i nazadnih umetnika, spreči da narod padne pod uticaj duhovnog ludila".

Hitler je u mladosti želeo da postane slikar. Umetnička akademija je dva puta odbila da ga primi, uz ocenu da je netalentovan. Svejedno se predstavljao kao "akademski slikar" ili kao "književnik". Uobražavao je da se razume u umetnost.

"Nemačka umetnost" trebalo je da prikaže snagu i lepotu Nemaca i nemačkog pejzaža. Ona je pre svega realistička, ali treba što dramatičnije da pokaže i izvesnu snagu i teatralnost. Teško ju je razlikovati od onog što je u SSSR proglašavano kao "socijalistički realizam".

Pošto je 1933. godine nacionalsocijalizam došao na vlast, počelo je uništavanje "odrođene umetnosti" i proganjanje umetnika koji su se njome bavili. Već 10. maja te godine u centru Berlina i dvadeset jednog univerzitetskog grada u znak "borbe protiv nenemačkog duha" organizovano je javno spaljivanje jevrejskih, marksističkih, pacifističkih, naturalističkih, dekadentnih i drugih opozicionih knjiga. Spaljeno je oko 25.000 knjiga, spektaklu je prisustvovalo oko 70.000 gledalaca. Pošto je ponegde tog dana padala kiša u još osam gradova, lomače za knjige zapaljene su u toku maja, u Beču posle "priklučenja" Austrije nemačkom rajhu.

Od 1936. dela "odrođene umetnosti" uklonjena su iz svih muzeja i galerija". Da bi se pokazalo šta se pod tim podrazumeva, 1937. u Minhenu organizovana je velika izložba "odrođene umetnosti". Blizu 20.000 dela 140 umetnika prvo je sklonjeno u depoe, a marta 1939. spaljeno je javno blizu 1000 platna i 3825 grafika. Mnoga dela je vatrogasna služba spalila marta 1939. godine, pa je ministar propagande Gebels podneo Hitleru izveštaj da je većina odrođenih dela uništena ili prodana.

Jozef Gebels

U muzici su takođe zabranjeni izvođenja "nenemačkih" i jevrejskih dela i nastupi jevrejskih muzičara, opere i operete u kojima bi Jevreji bili libretisti. Izuzetak su bile operete Franca Lehara koje je Hitler voleo, pa su se i dalje izvodile, iako je tekstove pisao čak devet Jevreja, a Leharova žena Zofi, rođena Paškis, bila je Jevrejka. Imena libretista nisu smela da se navode na programima i plakatima. Leharovu suprugu je Hitler lično proglasio "počasnom arijevkom".

Ako danas pogledamo dugačak spisak pisaca, slikara, vajara i kompozitora koji su zabranjivani za vreme Hitlerove vladavine, to je nesumnjivo lista najznačajnijih umetnika Nemačke u toku prve polovine 20. veka.

VREME

Skup judaista u Moskvi

Skup *Двадцать шестая Международная ежегодная конференция по иудаике* se održava svake godine. Ove godine bio je 26. po redu i bio je održan od 14. do 16. jula 2019. godine. U radu su, pored iskusnih predavača, učestvovali i mladi naučnici koji još nisu doktorirali. Oni su nastupali u „Omladinskoj sekciji“.

Skup je održan u organizaciji Centra za istraživanje judaike „Sefer“, koji je organizovan pri Institutu za slavistiku Ruske akademije nauka.

Na početku konferencije je održana i prezentacija radova sa prošlogodišnjeg skupa.

Skup je imao bogat program. Uglavnom je većina saopštenja bila o temama o tradicionalnim oblastima jevrejskih studija: biblijske i talmudske studije, jevrejska misao, istorija, judeo-hrišćanski odnosi, Holokaust, izraelske studije, jevrejski jezici: judiš i ivrit, jevrejska književnost, umjetnost, etnologija, demografija i genealogija. Neki od panela su imali interdisciplinarni pristup, kao na primer: „Jevreji u SSSR“, „Planinski Jevreji“, „Izrael – spoljna politika i politička kultura“, „Izrael i dijaspora“, „Savremena religiozna misao“ i „Judaizam i jevrejske opštine u svetu: Prošlost i sadašnjost“

Jevreje Srbije sam predstavila radom „Stvaranje Saveza jevrejskih veroispovednih opština i staranje Saveza jevrejskih veroispovednih opština o deci i studentima u periodu 1944 – 1952. godine“. Učesnici konferencije su pokazali interesovanje za moj rad. Organizatorima skupa ostavila sam fleš sa slajdovima koje sam prikupila od samih učesnika događaja ili ih dobila u Jevrejskom istorijskom muzeju. Dobila sam poziv od organizatora da dođem i sledeće godine.

Učesnici ove konferencije su imali organizovanu posetu „Jevrejskom muzeju tolerancije“ koji je sagrađen 2012. godine i otvoren u prisustvu izraelskog predsednika Šimona Peresa.

Muzej je savremeno uređen i po postavci podseća na Jad Vašem, mada zauzima manje prostora.

Na ekranima, po celom muzeju su predstavljene scene iz života jevrejske porodice, život, socijalni i društveni položaj i sudbina jevrejskog stanovništva u raznim periodima na teritoriji ruske države.

Staranje Saveza jevrejskih veroispovednih opština o deci i studentima u periodu 1944 – 1952. godine

Savez jevrejskih veroispovednih opština (u daljem tekstu Savez) je bio formiran 1919. godine. Savez je u posleratnom periodu bio ustanovljen pod istim nazivom kakav je imao i pre rata. Posle 2. svetskog rata Savez je bio rekonstruisan na bazi zakona koji je bio donet još za vreme Kraljevine Jugoslavije. Prema ovom zakonu Savez je bio tretiran kao verska zajednica. Iako su posleratne jevrejske zajednice bile obnovljene kao verske zajednice, jevrejsko rukovodstvo je počelo da, umesto verskog karaktera Saveza, potencira nacionalni, u nameri da ubrza proces prilagođavanja novoj društvenoj ideologiji.

U oktobru 1944. godine, neposredno posle oslobođenja Beograda, bio je obnovljen Savez jevrejskih veroispovednih opština. Predsednik Saveza je bio Fridrih Pops. Posle obnavljanja Saveza bila je obnovljena i Beogradske opština. Drugog decembra 1944. godine, na Šabat, zvanično je osvećena sinagoga „Sukot Šalom“. Čin osvećenja Hrama je obavio Albert Altarac, najugledniji poznavalac *Tore*. Osvećenju Hrama je bila prisutna i delegacija članova AVNOJ – a, predvođena Mošom Pijade.

U septembru 1952. godine, na šestom kongresu jevrejskih opština, uklonjena je odrednica „veroisповедна“ iz zvaničnog naziva Saveza. Ovim nazivom je sugerisano da je, u okvirima jugoslovenske jevrejske zajednice, religija bila udaljena iz javne sfere u oblast privatnog duhovnog domena. Jevrejska zajednica se u potpunosti prilagodila proklamovanom komunističkom principu odvajanja crkve od države.

Jugoslovenski orijentisano rukovodstvo Saveza je bilo odlučno u nameri da pronade najbolji način za integraciju jevrejskog stanovništva u posleratno društvo. Zahvaljujući stalnoj politici prilagođavanja Jevreji su u posleratnoj Jugoslaviji imali punu slobodu izbora i mogućnost da svoj život urede na način koji su sami odabrali, pod uslovom da poštuju postojeće zakonske propise. Rukovodstvo Saveza se trudilo da jevrejska zajednica zadrži i sačuva sve svoje nacionalne i verske osobenosti, naročito u vaspitanju dece i omladine.

Jevrejsko stanovništvo na tlu Jugoslavije se uvećavalo i dolaskom izbeglica i zarobljenika koji su bili strani državljani i koji su bili oslobođeni iz raznih logora u okupatorskim i neutralnim zemljama. U Savezu su se prijavili građani osamnaest zemalja iz Evrope i vanevropskih država. Najveći broj stranih državljana, koji se prijavio Savezu je bio poreklom iz Mađarske, Austrije, Rumunije, Bugarske, Grčke, zemalja Sovjetskog Saveza, Čehoslovačke i Italije. Među njima je bilo dvanestoro dece, uzrasta od jedne do osam godina. Savezu su se prijavili i petnaest učenika i šesnaest studenata stranih državljana.

Pri Savezu i pri Beogradskoj jevrejskoj opštini su formirane sekcije koje su bile zadužene za rešavanje različitih oblasti u životu zajednice. Pored sekcija koje je Savez formirao, oformljen je i Autonomni odbor. Autonomni odbor je predstavljao ispostavu JOINT-a. Donacijama Autonomnog odbora su bile finansirane javne košer kuhinje i menze, ustanove u kojima se vodila briga o starijima i ustanove u kojima se vodila briga o deci.

Savez je brinuo o starim i nemoćnim članovima jevrejske zajednice, rešavao je njihove zdravstvene probleme i brinuo se o njihovoj socijalnoj sigurnosti. Starije osobe su uživale poseban status u okviru jevrejske zajednice. Prema njima su rukovodstvo i svi članovi celokupne jevrejske zajednice gajili posebno poštovanje i o njima su se starali sa posebnom nežnom pažnjom. U zgradi sinagoge u prizemlju je uređena soba za dnevni boravak starijih osoba.

Mnogo osoba je stanovalo u zgradi sinagoge ili su bili nastanjeni u blizini sinagoge. Pripadnici jevrejske zajednice su se svakoga dana okupljali u dvorištu, da nešto urade i budu u društvu pripadnika svoje zajednice. I odrasli i deca su se, u prvom posleratnom periodu, hranili košer hranom u kuhinji koja se nalazila u podrumu sinagoge. Išli su na zdravstvene preglede koji su, takođe, bili obavljani u zgradi sinagoge.

Savez je brinuo i o deci i omladini. Brinuo se i o deci i omladini koja nisu bila organizovano smeštena u Dečji dom. Deca i omladina koji su živeli van Baograda i Zagreba su takođe dobijala svu pomoć.

Briga o deci, naročito o ratnoj i ostaloj siročadi, bila je jedan od najvažnijih zadataka celog Saveza. Autonomni odbor i socijalna sekcija Saveza, preduzimali su sve mere da se ratna siročad organizovano okupe na jednom mestu gde bi im se pružila odgovarajuća i podjednaka pažnja. U prihvatilištu je deci bila ukazana sva moguća briga i staranje o njihovom fizičkom i mentalnom zdravlju. Jedino prihvatilište za jevrejsku siročad je bilo osnovano u Beogradu. Deca su najpre bila smeštena u zdanju u Kosmajskoj broj 19 u zgradi sinagoge.

Dečje prihvatilište za ratnu siročad je počelo sa radom početkom avgusta 1945. godine, kada je u njega bilo primljeno osmoro stanara. Bila su to deca koja su se krila za vreme rata kod većinskog stanovništva, deca iz raznih zbegova i deca koja su reparirana iz logora Bergen-Belsen. Deca su bila neuhranjena i lošeg zdravstvenog stanja. Bila su bez roditelja. Njihovi roditelji su bili utamničeni po raznim logorima u Nemačkoj i Poljskoj i tamo pobijeni. Prvi pitomci dečjeg prihvatilišta su bili: Nina Danon, Moric Ašer, Sami Ašer, Alegra Koen, Rebeka Koen, Isak Koen, Rahamim Koen i Luča Judić.

Analizom podataka koje su o sebi dala deca, prvi pitomci Prihvatilišta, mogli bismo da izvedemo nekoliko zaključaka, od kojih su se svi, uglavnom, svodili na to da su se deca, posle neposredno pereživljenih ratnih strahova u uslovima bliske i stalno prisutne pretnje da će biti fizički likvidirana, nalazila psihički i fizički u jako lošem stanju. Mnoga od njih se nisu sećala ni tačnog mesta ni datuma svog rođenja, niti imena svojih roditelja. Deca često nisu znala kojoj religiji pripadaju, a ni svoja prava imena. Kasnije, zalaganjem i staranjem stručnog osoblja, kao i odgovarajućom ishranom, njihovo opšte zdravstveno stanje je bilo vraćeno u normalne okvire. Praznine u sećanju i nedostatak ličnih podataka bili su popunjeni podacima koje su o njima bili prikupljeni

uvidom u sačuvane matične knjige rođenih i razmenom informacija.

Lični podaci pitomaca Dečjeg doma, uključivši i podatke o mališanima iz prihvatilišta, kasnije su sređeni i kompletirani tako da je svako dete saznalo sve podatke o sebi.

Deca, strani državljani nisu bivali smešteni u prihvatilište za jevrejsku siročad, nego u jevrejske porodice u Beogradu. Ova deca su samo noćivala kod beogradskih porodica, a u toku dana su provodila vreme u druženju sa decom iz prihvatilišta. Podaci o svojoj deci, su bili dostavljeni organima narodnih vlasti, radi evidentiranja i dobijanja prijave boravka.

Dečje prihvatilište je od septembra meseca 1945. godine promenilo karakter i postalo Dečji dom za ratnu siročad sa prostora cele Jugoslavije. Pored dece koja su bila bez oba roditelja, kasnije su primana u Dom i deca sa jednim roditeljem. Dečji dom je bio smešten u zgradi koja je pre rata pripadala Jevrejskom ženskom društvu. U toj namenski opremljenoj zgradi deca su dobila uslove da njihov život bude sistematski ureden u skladu sa njihovim uzrastom. U Domu su se organizovali odgovarajući vaspitni i kulturni programi za decu.

Dečji dom je, po odluci Ministarstva prosvete Demokratske federativne republike Jugoslavije bio tretiran kao vanškolska vaspitna ustanova.

Brigu o Domu je vodila Socijalna sekcija Saveza. Pri Domu je bila uspostavljena ambulanta. Ambulanta je radila svakodnevno i imala dva lekara. Deca su pohađala redovne građanske škole. Posle školskih aktivnosti sa decom je bio izvođen i kulturno-vaspiti rad. Imala su svoj hor i učila se sviranju na različitim instrumentima. Pohađala su i dramsku sekciju i priređivala predstave. U Domu su izlazile i zidne novine i organizovali su se čitalački časovi. Deca su išla na organizovane izlete. Sva deca su imala svakodnevno fizičko vaspitanje.

U Domu je bilo važno i da se deca obrazuju u duhu jevrejske tradicije. Time je bilo postignuto da deca budu vaspitana u jevrejskom nacionalnom duhu i da se kod njih formira i održi svest o vlastitom nacionalnom identitetu. Autonomni odbor je svojim donacijama obezbedio i knjige koje su pisane hebrejskim slovima, tako da su deca učila i hebrejska slova. Organizovale su se proslave i svečanosti za Bar micvu i Bat micvu. Deca su proslavljala sve jevrejske praznike. U Domu je naročito bilo veselo na Purim.

U zgradi Doma je bilo izdvojeno odeljenje za decu koja su u Domu boravila samo preko dana i bilo organizovano obdanište. Dečji dom, uključujući i obdanište, je zauzimao jedanaest soba. Deca su imala obroke i sobe su im bile čiste i uredne. U Domu i obdaništu, dobijala su pet obroka dnevno.

Početkom 1948. godine u Domu je bilo šezdeset petoro dece. Sva deca iz Doma su otišla za Izrael, čim je on kao država bio formiran. Od njih je formirana „Dečja alija“ u kojoj su učestvovali sami ili sa svojim srodnicima. Pri kraju školske godine, za Izrael su otišli i mnogi učenici i srednjoškolci.

Savez je brinuo i o studentima. U prvim posleratnim godinama studenata je bilo tek pedesetak. Sledeće školske godine broj studenata se popeo na oko 120. Studenti, koji su pre rata otpočeli studije ili se upisali na fakultet, u prvoj posleratnoj godini su uredno išli na predavanja. Studentska populacija je shvatala zahteve koje je stvarnost postavljala

pred njih. Oni su bili pragmatični i studirali prirodne nauke. Najveći broj studenata je studirao na Medicinskom fakultetu. Brojni su bili i studenti tehnike, prava, arhitekture, veterine i agronomije.

U prvom periodu posle rata studenti su pohađali nastavu na fakultetima u Beogradu i Zagrebu.

Studentima u Zagrebu je pomoć pružena na taj način što su bili primljeni na stan i hranu u namenski izdvojenim prostorijama zgrade u kojoj je bila smeštena Jevrejska opština Zagreb. Studenti su dobijali literaturu, školsku opremu, pribor i odeću donacijom Autonomnog odbora. Savez se podjednako odnosio prema studentima stranim državljanima. Studenti strani državljeni su imali isti položaj kao i studenti sa prostora Jugoslavije. Savez je organizovao i život studenata stranih državljana i brinuo se o njima kao i o državljanima Jugoslavije. Autonomni odbor je zagrebačkim, podjednako kao i beogradskim studentima, obezbeđivao i stipendije koje su se kretale u iznosu od 300 do 1.200 dinara mesečno, što je, za ondašnje prilike, bila sasvim pristojna suma.

U Beogradu je, za potrebe smeštaja studenata i srednjoškoolaca bio preuređen prvi sprat zdanja u zgradi sinagoge. Taj sprat je bio namenski opremljen kao Jevrejski studentski dom. Broj studenata koji su stanovali u ovom domu je 1950. godine porastao na 197, pa je za potrebe njihovog smeštaja, bio preuređen još jedan sprat sinagoge.

Jevrejski studentski dom je bio osnovan kao socijalna ustanova Jevrejske veroispovedne opštine u Beogradu, početkom 1946/47. godine, po svim državnim zakonskim pravilima. Dom je imao svoj pravilnik u kojem je bio naveden osnivač, način finansiranja, određeni organi upravljanja i način njihovog izbora.

Studentski dom je prve stanare primio početkom 1946/47. školske godine. Studenti Jevrejskog doma su činili jedan homogen i čvrsto organizovan kolektiv koji je u svoje programe uključivao i omladince koji su stanovali zajedno sa njima u domu, a koji su u Beogradu pohađali srednju školu.

Kroz razne edukativne programe od njih je formirana intelektualna elita. Oni su bili obrazovani i stručni mladi ljudi koji će biti u stanju da samostalno rukovode jugoslovenskom jevrejskom zajednicom u narednom periodu. Studenti u Jevrejskom studentskom domu su posedovali radio aparat, biblioteku sa jevrejskim knjigama i časopisima i opremom za društvene igre, šah i stoni tenis.

Autonomni odbor je osnovao odmarališta za decu i studente sa teritorije cele Jugoslavije u Prčnju, Pazariću, Crkvenici, Lovranu, na Jahorini i na Fruškoj goru. U tim odmaralištima su se razvijale društvene veze među pripadnicima jugoslovenske jevrejske zajednice. Ti mladi ljudi su postajali prijatelji i jedva su čekali sledeći odmor da bi se sreli sa svojim prijateljima. Ta odmarališta su modernizovana i ostala u upotrebi do današnjeg vremena.

*Izlaganje Dr Mladenke Ivanković na skupu
Двадцать шестая Международная ежегодная
конференция по иудаике 14–16 июля 2019.*

Predrag Finci

Zapisi veselog filozofa

(sa likovnim komentarima Amele
Hadžimejlić)

Art Rabic, Sarajevo, 2019.

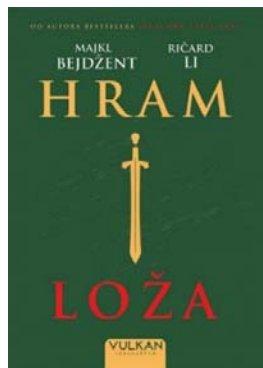
U izdanju ugledne sarajevske izdavačke kuće *Art Rabic* objavljena je knjiga *Zapisi veselog filozofa*. Ovo je kratka povijest filozofije, ispričana kroz niz anegdota i šala, a rezultat je dva različita nastojanja: Predraga Fincija kao autora teksta i grafičarke i likovne umjetnice Amele Hadžimejlić. Kada je Predrag Finci napisao tekst o „veselom filozofu“, šaljivu, pomalo nadrealna „povijest filozofije“, zamolio je Amelu da mu pomogne u dotjerivanju nekih vizualnih detalja, a onda je ona, kada je pročitala tekst, naslikala svoje komentare, malo po malo, napravila svoju izložbu u imaginarnom prostoru, navedenim filozofima dodala njihove „jastuke“. Tako je ova knjiga postala sprega riječi i lika, teksta i oblika, kazivanje i pokazivanje, prezentiranje i reprezentiranje. Sprega Predragovog tkanja tekst i Amelinih „slikovnih zapisa“. Ovo je, dakle, istodobno knjiga i izložba slika. Djelo je dijalog dva različita načina artikuliranja i dva različita medija. Na dva različita načina ispričana ista priča. Knjiga *Zapisi veselog filozofa* napisana je jednostavno, duhovito, čita se lako, slike u knjizi su upečatljive i originalne, a njeni autori su osobe različitih stvaralačkih pristupa, profesija, generacija, polova i mjesta stanovanja, a oboje iz Sarajeva. Rezultat njihove suradnje je ova, u svakom pogledu, jedinstvena knjiga pronicljivog humora, britke misli i likovne ljepote.

Hram i loža

Razvoj masona i uticaj kroz vekove

Uđite u trag pretečama slobodnog zidarstva, utvrdite njegovo istinsko poreklo, saznajte kako se razvijalo i kakav uticaj je imalo na britansku i američku kulturu krajem XVIII veka, kada je dostiglo vrhunac.

Knjiga *Hram i loža* bavi se i pitanjem zašto je slobodno zidarstvo, na koje se danas gleda podozrivo, bilo onoliko poštovano – a cene ga i danas, uprkos klevetama.

Autori *Hrama i lože* razbijaju mit i vrše reevaluaciju evropske i američke istorije. Predstavljaju odlično istraživanje o događajima koji su doveli do čudnog i iznenadnog nestanka templara u XIV veku i njihovom ponovnom pojavljivanju na sudu ekskomuniciranog škotskog kralja Roberta Brusa. Ova knjiga se ne bavi ulogom i aktivnostima, stvarnim ili zamišljenim, slobodnog zidarstva u savremenom društvu, niti predstavlja pokušaj ispitivanja osnovanosti tvrdnji o zaveri ili korupciji. Govori o tome kako su vrednosti i tradicija templara nastavile da žive stvaranjem masonske lože. Ulazi se u trag pretečama slobodnog zidarstva, govori o njegovom razvoju i doprinosu formiranju Sjedinjenih Država kao oličjenja idealne *masonske republike*.

Autor Majkl Bejdžent bio je poznati teoretičar, novinar i autor više pseudonaučnih knjiga koje su dovele u pitanje mnoge percepcije istorije i života Isusa Hrista. Knjigu *Hram i loža* napisao je u koautorstvu sa Ričardom Lijem, romanopiscem. B92

U ovom broju

Mario Kopic: Schmittova politička metafizika

Nenad Milošević: *Posvećenik i saputnik*

Juval Noa Harari: *Zašto su izmišljotine*

Alen Deršovic: *Odbrana Izraela (9)*

Mirjana Sretenović: *Duh dorčolske mahale*

Ivan Ivanji: *NSDAP*

Mladenka Ivanković: *Skup judaista u Moskvi*

Mladenka Ivanković: *Staranje Saveza jevrejskih veroispovednih opština*

*** *Zapis veselog filozofa*

*** *Hram i loža*

Alia Mundi

Magazin za kulturnu raznolikost

<https://istocnibiser.wixsite.com/ibis>

<http://aliamundimagazin.wixsite.com/aliamundi>

Ne zaboravite da otvorite

www.makabijada.com

http://balkan-sehara.com/prica1_2017.html

Istraživački i dokumentacijski centar

www.cendo.hr

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*

Adresa: Shlomo Hamelech 6/21

4226803 Netanya, Israel

Telefon: +972 9 882 61 14

e-mail: ivan.ninic667@gmail.com

<https://listzaradoznale.wixsite.com/lamed>

Logo Lameda je rad slikarke

Simonide Perice Uth iz Wašingtona